

לא בביבת ספרנו? !

מבט על פעילות מרכזי הסיוע בקרב ילדים
ובני נוער ובמערכת החינוך בישראל

2007

איגוד מרכזי הסיוע
לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל מודה לקרנות ולחברות על תמיכתן בפעילותנו:

New Israel Fund – הקרן החדשה לישראל
International Fellowship of Christians and Jews – הקרן לידידות
Edmond J. Safra Philanthropic Foundation – קרן אדמונד י' ספרא
Israel State Bequests Fund – קרן עזבונות מטעם המדינה
Greater Miami Jewish Federation
The Jewish Women's Foundation of Metropolitan Chicago
Maor Foundation – קרן מאור
Beverly Foundation – קרן בברלי
Israel Trauma Coalition – קואליציית הטראומה בישראל
UJA Federation of New York

PEF Israel Endowment Funds, Inc.
The Jewish Agency for Israel – הסוכנות היהודית לישראל
United Israel Appeal, Inc. – המגבית המאוחדת לישראל
United Israel Appeal of Canada – המגבית המאוחדת לישראל בקנדה

סופר פארם (ישראל) בע"מ
חברת פיליפ מוריס
Aladdin – Securing the Global Village
אויאן – Evian
צרפת ישראל יינות איכות בע"מ – The French Israeli Quality Wine Group Ltd.
כינרת זמורה ביתן, דביר מוציאים לאור – Kineret Zemora Bitan Publishing Ltd.

תורמים פרטיים המעדיפים להישאר בעילום שם

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל הוא ארגון ללא מטרת רווח הממומן מתרומות בלבד

ת.ד. 2122 ירושלים 91024, טלפון: 02-6797919 פקס: 02-6787919

arcci@netvision.net.il

www.1202.org.il

תרומות תתקבלנה בברכה

פתח דבר 5

ברכת שרת החינוך 7

8 על איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל

9 קטינים: נפגעות, נפגעים ותוקפים על פי הפניות למרכזי הסיוע

מאמרים בנושא אלימות מינית, בתי ספר ומערכת החינוך

13 מבט על הטרדות מיניות בבתי הספר בישראל
פרופ' ענת זוהר

18 ארגז כלים חלוד
מיקי הכהן

20 הכשרת מנחות ומנחים במרכזי הסיוע - חשיבה, רגש, ביקורתיות
שרון לינהרד טלמור

22 לבד בכיתה
שירה לרר, תמר איצקסון

28 פורום "קיימות"

29 אסיפת הורים
עידית בן שושן - פורום "קיימות"

31 רחוק מהקיבוץ
איולה - פורום "קיימות"

33 אסטמה
קייט - פורום "קיימות"

34 שימרו עליי
רונית ל. (נית) - פורום "קיימות"

36 מוטב מוקדם - חינוך לשוויון מגדרי כבר בבית הספר היסודי
אורית אנגלברג

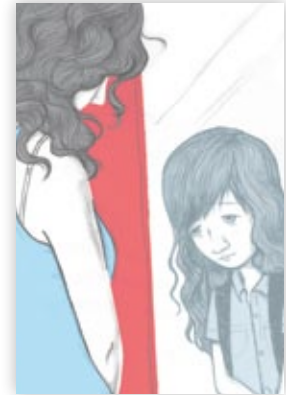
39 "שוות" - עבודה עם נערות בסיכון
מיכל שטיינר

41 השקט המדומה
פיידא נערה - אבו דאבי

43 בתי הספר מגישים לבגרות, הפורנוגרפיה מחנכת
יעל רלוי

46 ניצוץ בעיניים וייאוש (אופטימי) בלב
אורנה דונת

48 יש עם מי לדבר? שיחה עם בני נוער
שרון מייבסקי

הפקה ועריכה < עינת רובין, שרון מייבסקי

ריכוז נתונים < תמר וורצמן

ריכוז טקסט < לובה ברנשטיין

עריכה < תמי קרמר

עיצוב והפקה < נועה ליכטינגר

עריכת איורים < רחלי פלאוט

איורים < אפרת חסון, יוליה קרוזמן, יפעה מיטלמן, ישי מישורי, כנרת לוריא, נועם פרידמן, נינו ביניאשוילי, ניר גולן, עידית אנגמר, קרן תגר, שירז פומן, נועה ארמן, אוהד שמר, מיכל פינקלשטיין.

איור העטיפה < רחלי פלאוט

ייעוץ < נירה ניסקי

ולבושה ברישול; לנער שמגיע עם עיניים אדומות, חולצה ארוכה ופנים מנוכרות, או לנערה הנקראת "המזרן של" שמתלבשת באופן מוחצן ומוגזם. הכאב, המצוקה והקושי שחווים אותם הילדים הוא בלתי נסבל.

המורים פוגשים את הילדים האלה מדי יום. הם אינם יודעים כיצד לעזור, ואין זו אשמתם. יתר על כן, הם אינם מודעים מספיק לממדי התופעה המתרחשת ממש מתחת לאפם, בכיתה ובחצר בית הספר שלהם. המורים זקוקים לכלים, להדרכה ולתמיכה כדי לראות את הילדים הנפגעים ולזהות את מקרי האלימות המינית בבית ספרם.

דו"ח מבקר המדינה 58 בשנת 2007, הוזן במאבק בתופעת הבריונות ואירועי האלימות במוסדות החינוך, קובע כי "למנהלי בתי הספר, ליועצים החינוכיים ולמורים, האמונים על ריכוז הטיפול בתלמידים נפגעי בריונות מינית, חסר ידע מקצועי בתחום זה, וחסר ידע בנוגע להתערבות במצבי משבר בשעת פגיעה". הוא אף מוסיף וכותב כי "אין מכשירים את פרחי ההוראה להתמודד עם התופעה, והמשרד אינו מקנה כלים מקצועיים... לאיתור קורבנות אלימות ופגיעות מיניות".

ברחבי הארץ פועלים תשעה מרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית שמקיימים בבתי הספר אלפי סדנאות מדי שנה. הסדנאות עוסקות במסרים החברתיים הנוגעים לגברים ונשים בכלל ובקשר זוגי ומיני בפרט, ביחסי מין רצויים המתבססים על "הסכמה חופשית" של שני הצדדים לעומת מגע מיני כפוי בכוח של לחץ

הדו"ח המונח לפניכם הוא מהדורה מעודכנת של הדו"ח "לא בבית ספרנו?!", מבט על פעילות מרכזי הסיוע בקרב ילדים ובני נוער במערכת החינוך בישראל, שהופק והופץ על ידי האיגוד לסיכום פעילות שנת 2007. מאז השקת הדו"ח הקודם קיבלנו פניות ובקשות רבות להוציא מהדורה נוספת שלו. הדו"ח הנוכחי מצביע על מגמה שהחלה כבר כשפורסם הדו"ח הראשון ובאה לידי ביטוי גם בנתוני 2007. בשנתיים האלה, ראינו מגמה נמשכת של דיווחים על פגיעות מיניות בקרב ילדים ובני נוער, ואנו עדיין עדים לתופעה חמורה זו של אלימות ובריונות מינית במוסדות החינוך.

עם זאת, מן הנתונים עולה כי ישנם מספר שינויים במגמה זו. ראשית, אנו עדים להבדלים בסוג העבירה - מדווחים יותר על מעשים מגונים והטרדות מיניות, קיימת עלייה בנתוני הדיווח לגבי מקום הפגיעה - יותר פגיעות מתרחשות בחוץ ובמקומות בילוי, וישנו שינוי בדיווח על תקיפה מצד צוות ההוראה - עלייה בפגיעות בגילאים הצעירים לעומת ירידה בגילאים המבוגרים יותר. אך ככלל, הנתונים מצביעים על רצף דומה של דיווחים על עבירות מין בקרב ילדים ונוער.

יותר מכול, הנתונים מצביעים על כך שכ-50% מהדיווחים למרכזי הסיוע, מדווחים על פגיעות בילדות. הנתונים מצביעים על כך שככל שעוברות השנים, הפוגעות המינית מופיעה בגיל צעיר יותר ויותר - הן בקרב הנפגעים והן בקרב הפוגעים - יותר מאי פעם, ילדים צעירים חשופים לפגיעות מיניות.

הילדות והילדים נפגעי עבירות מין הם לעיתים קרובות נעלמים ונאלמים - מי רואה אותם? מי מקשיב להם? מי מנסה לעזור להם? לילדה השונה, האחרת, היושבת בשקט בכיתה; לנערה שמגיעה לכיתה עייפה, מאחרת

על כל מורכבותה וניסיון אמיתי להתמודד עם תופעה קשה זו ולמגרה. אני בטוחה שזוהי משימה המשותפת לכל איש חינוך שרווחת הילדים והנוער היא נר לרגליו.

לסיום, ברצוני להודות לנשים ולאנשים המקסימים השותפים בפעילות למען נפגעות ונפגעי תקיפה מינית: לקרנות ולתורמים, לעינת רובין, דוברת האיגוד, לתמר ורצמן על איסוף ועיבוד הנתונים הסטטיסטיים, לתמי קרמר על העריכה, לרחלי פלאוט על איור העטיפה ועריכת האיוורים. תודה שוב לבוגרי בצלאל שתרמו מזמנם ומכישרונם לאיור המאמרים. תודה מיוחדת לנועה ליכטינגר על העיצוב הגראפי של הדו"ח. תודה לחברותנו ב"עזרת נשים", לעובדות המסורות של האיגוד ולמאות המתנדבות והמתנדבים של מרכזי הסיוע בישראל.

מיכל רוזין

מנכ"לית איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל

חברתי-קבוצתי ובהתמודדות עימו, בבדידות ובהשפעות הרגשיות של התקיפה על הנפגעות והנפגעים ובחשיבות הפנייה לקבלת סיוע. מסר מרכזי בסדנאות נוגע לתפקיד הקבוצה ולאחריות המוטלת על העדים לניצול המיני. עליהם לנקוט עמדה ולדווח ולא לדבוק בשתיקה, המעניקה לתוקפים לגיטימציה למעשיהם. מרכזי הסיוע הם הגוף המקצועי ביותר ובעל ההכשרה הרבה והמשמעותית ביותר בנושא האלימות המינית.

משרד החינוך מכיר היטב את פועלנו ואף מברך עליו. אנו באיגוד קוראות לו למסד את קשרי העבודה עם מרכזי הסיוע ולעודד את כל בתי הספר להזמין את מרכזי הסיוע לערוך סדנאות הסברה מקצועיות בנושא האלימות המינית, לעודד הכשרת מורים ופרחי הוראה ולהגדיל את הזמינות והנגישות של המרכזים לתלמידים ולתלמידות שנפגעו מתקיפה מינית.

העלאת המודעות בקרב הצוותים החינוכיים ובקרב התלמידים עצמם היא הצעד הראשון להבנת התופעה

ב ר נ ת ש ר ת ה ח י נ ו ך

חברים וחברות יקרים,

התופעות הקשות האלה וביצירת עמדה המבטאת את שלילתן החד משמעית.

אנו נמצאים כעת בתחילתה של שנה חדשה במערכת החינוך הישראלית ואני רוצה להאמין שתהיה זו שנה טובה הרבה יותר עבור כולנו.

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל מפעיל בבתי-הספר מערך הסברה וסדנאות המוקדשים להעלאת המודעות של הילדים ובני הנוער למאבק באלימות המינית. אני מברכת ומוקירה את הפעילות הנעשית בהתאם לכל קבוצות האוכלוסייה ע"י המתנדבים ואנשי המקצוע המבצעים עבודתם מתוך שליחות ואמונה.

לצערי אין אדם בישראל שלא נפגע כתוצאה מקיומן של תופעות אלימות בלתי נסבלות ואני מאמינה כי באמצעות התוויית יעדים נכונה של המוסדות החברתיים כולם, ניתן יהיה לצמצם את היקפן ולמגרן.

כולי תקווה כי בכוחות משותפים נצליח להלחם בתופעה, למנוע אותה וליצור למען הדורות הבאים חיים טובים ובטוחים יותר.

הטרדות מיניות, אלימות מילולית ואלימות פיזית קיימות בבתי-הספר ועל מערכת החינוך להיות מסוגלת להתמודד עם המורכבויות והקשיים הרגשיים של התלמידים הנפגעים בכדי ליצור אקלים מוגן עבורם. מעבר לכך, לאנשי החינוך יש תפקיד מכריע במניעת

שלכם,

יולי תמיר

על איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל

פעילות האיגוד כוללת יוזמות חקיקה וקידום, העלאת מודעות ע"י שימוש באמצעי התקשורת, פרסום הדו"ח השנתי של מרכזי הסיוע, ארגון ימי עיון לנשות/אנשי מקצוע ולקהל הרחב בנושאי אלימות מינית בחברה הישראלית, ייצוג בועדות פרלמנטריות ובוועדה המייעצת של הרשות לקידום מעמד האישה בישראל, חברות בקואליציה לקידום זכויות נפגעי עבירה, בקואליציה למאבק בסחר בנשים ובקואליציה למאבק בפורנוגרפיה, עבודה משותפת עם קבוצת "עזרת נשים למען נפגעות תקיפה מינית" ועם ארגוני נשים בארץ ובחול.

איגוד מרכזי הסיוע הוקם בשנת 1990 כארגון הגג של עשרת מרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית בישראל. בעוד מרכזי הסיוע פועלים ברמה הפרטנית בהענקת סיוע נפשי וליווי לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, וברמה המקומית בנושאי חינוך הסברה וחיזוק הקשר עם הקהילה, פועל האיגוד ברמה הארצית כסוכנות לשינוי חברתי.

מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל

- בישראל פועלים תשעה מרכזי סיוע:
- קריית שמונה, הגליל והגולן
- נצרת - לנשים ערביות
- חיפה והצפון
- השרון
- תל-אביב והמרכז
- ירושלים
- נשים דתיות
- תאיר - השפלה הדרומית
- מסל"ן - באר שבע והדרום

המרכזים מפעילים שני קווי חירום ארציים הפועלים 24 שעות ביממה:
1202 לנשים, 1203 לגברים

בנוסף פועלים קווי חירום ייחודים לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית:

- קו סיוע לנשים ערביות 04-6566813
- קו סיוע לנשים דתיות 02-6730002
- קו סיוע לגברים דתיים 02-5328000
- קו סיוע לנשים דוברות אמהרית 1-800-220-230

קטנים: נפגעות, נפגעים ותוקפים על פי הפניות למרכז הסיוע

נפגעות ונפגעים עד גיל 12 על מה מדווחים?

שיעור הדיווחים	סוג התקיפה
17.9%	אונס, ניסיון אונס ואונס קבוצתי
13.6%	מעשה מגונה
64.4%	גילוי עריות (אב, אח, סב, בן-דוד, אם, אחר)
4.1%	בעילת קטינה, הטרדות מיניות, תקיפה מינית קבוצתית

מי התוקף?

88.5% מהנפגעות המדווחות בילדות ובילדים עד גיל 12 בוצעו ע"י תוקף המוכר להם ברמות היכרות שונות (בן משפחה, מכר, מורה, מדריך, מאמן, מטפל ועוד).

בשנת 2007 הגיעו למרכזי הסיוע 40,518 פניות, מתוכן 8,729 פניות חדשות.

פרק זה מציג סקירה של הנתונים על פגיעות מיניות בקרב ילדות, ילדים ונוער עד גיל 18 שהתקבלו במרכזי הסיוע בשנת 2007.

48% מהנפגעות והנפגעים שפנו למרכזים נפגעו טרם הגיעם לגיל 18. לעיתים מתבצעות הפניות למרכזי הסיוע ע"י הנפגעות עצמן ולעיתים באמצעות גורם מתווך כמו הורים, מורות/ים, גורמי טיפול וכד'.

פגיעות מיניות בגילאים אלה משבשות את יכולת הנפגעות והנפגעים להפנים מיניות תקינה ועלולות להשפיע, מעבר להשלכות הנפשיות הטראומטיות, על תפיסת המיניות שלהם לטווח ארוך.

נתוני הפניות למרכזי הסיוע לפי גיל הנפגעת/ בעת הפגיעה וסוג הפגיעה

סוג התקיפה/גיל הפגיעה	עד 12	13-18	19-25	26-40	41-60	61+	לא דווח	סה"כ
אונס, ניסיון אונס ובעילת קטינה בהסכמה	277	841	751	401	85	4	437	2,796
אונס קבוצתי ותקיפה מינית קבוצתית	38	162	118	31	2		35	386
גילוי עריות	1,062	331	42	17	7		171	1,630
מעשה מגונה	225	268	184	113	24	6	95	915
הטרדה מינית	48	152	230	246	41	4	198	919
תקיפה מינית שסוגה לא דווח	410	364	277	113	32	4	883	2,083
סה"כ	2,060	2,118	1,602	921	191	18	1,819	8,729

איפה זה קורה?

רוב הפגיעות המיניות מתרחשות בסביבת המגורים המוכרת:

מקום הפגיעה	שיעור הדיווחים
סביבת הבית (מגורי הנפגע/ת או מגורי התוקף)	38.9%
מוסדות חינוך שונים	11.8%
חוץ	21.3%
מקומות בילוי	11.7%
אחר	16.3%

מקום הפגיעה	שיעור הדיווחים
סביבת הבית (מגורי הנפגע/ת או התוקף)	73.4%
מוסדות חינוך שונים	8.8%
חוץ	11.1%
אחר	6.7%

על פי נתוני הפניות, ככל שעולה גיל הנפגעים/ות כך עולה שיעור מעשי האונס, ובמקביל יורד שיעור גילוי העריות. בגילאים אלה מתודעים המתבגרות והמתבגרים, כמו האנשים הסובבים אותם, להיבטים המיניים, האישיים והחברתיים של זהותם. ניצני ההתבגרות המינית המופיעים בגילאים אלה יכולים להסביר את העלייה בדיווחים על אונס ועל אונס קבוצתי.

מנתונים אלה עולה כי ילדים וילדות רבים נפגעים ע"י אנשים הקרובים להם ובסביבה המוכרת להם. הפגיעות היתרה בגיל זה נובעת מן התמימות המובנית בתפיסת העולם בשנות הילדות, המייצרת אמון מוחלט במבוגרים ובקרובים ללא יכולת התנגדות משמעותית.

תקיפה מסוג הטרדה מינית, שהדיווחים עליה בגילאים הצעירים הם מעטים, מדווחת ע"י נפגעים מעל גיל 13 בשיעור לא מבוטל.

נפגעות ונפגעים בגילאים 13-18

על מה מדווחים?

ניתן להסביר את מיעוט הדיווחים בקרב ילדות וילדים צעירים בחוסר המודעות בגילאים אלה למהות ההטרדה המינית ולהכרה שניתן לדווח עליה ולטפל בה.

סוג התקיפה	שיעור הדיווחים
אונס	40.1%
ניסיון לאונס	6.8%
אונס קבוצתי	5.9%
מעשה מגונה	15.3%
הטרדה מינית	8.6%
גילוי עריות (אב, אח, סב, בן-דוד, אם, אחר)	18.9%
תקיפות מיניות אחרות	4.4%

גיל התוקפים

מתוך 8,729 פניות חדשות בשנת 2007, רק ב-41% צוין גיל התוקף.

3.2% מהפניות נוגעות לתוקפים עד גיל 12, ו-14.7% נוגעות לתוקפים בגילאים 13-18.

סוג התקיפה	תוקף עד גיל 12	תוקף בגילאים 18-13
אונס, בעילת קטינה בהסכמה	18.3%	25.2%
ניסיון אונס	1.4%	4.1%
אונס קבוצתי	1.4%	7.8%
תקיפה מינית קבוצתית	4.2%	6.4%
מעשה מגונה	49.3%	21.1%
גילוי עריות	16.9%	27.6%
הטרדה מינית	8.5%	7.8%

מי התוקף?

75.7% מהפגיעות המדווחות בנוער בגילאים 13-18 בוצעו ע"י תוקף המוכר להם ברמות היכרות שונות (בן משפחה, מכר, מורה, מדריך, מאמן, מטפל ועוד).

איפה זה קורה?

גם כאן, רוב הפגיעות המיניות מתרחשות בסביבת המגורים המוכרת:

יש לציין כי ילדות וילדים, נערות ונערים בגילאים אלה הם פגיעים במיוחד. היכולת להפנים ערכים חברתיים-מוסריים עדיין אינה מגובשת זיה בגיל ההתבגרות והתלות בעולם המבוגרים עדיין רבה, כמו גם התלות במשפחה והצורך בהגנתה.

חובת דיווח

ע"פ חוק העונשין ישנה חובת דיווח במקרה של פגיעה מינית בקטינים. החוק מחייב אדם האחראי על הקטין לדווח למשטרה במקרה של פגיעה מינית בקטינים. האחראים על קטינים הם כל אחד מאלה: הורה, הורה מאמץ, אפוטרופוס, זוד/ה, בן/בת זוג של הורה, סבא/תא.

כמו כן חלה חובת דיווח על אנשי מקצוע הנמצאים בקשר עם הקטין/ה: יועצים חינוכיים, מורים, מחנכים וכל מי שיש לו קשר עם קטינים מתוקף תפקידו.

המסגרת החינוכית נתפסת כאחראית על הקטין (פנימייה, בית ספר וכו'). גם כשמתרחשת תקיפה מינית של קטין ע"י קטין, ולמרות שהקטין התוקף יכול להיות מתחת גיל האחריות הפלילית, חלה חוות דיווח על אנשי המקצוע וכמובן על האחראים לקטין המותקף.

כאשר ילד מבקש לשמור את דבר הפגיעה בסוד בינו ובין המבוגר שאליו הוא פונה, יש להסביר לו שלא ניתן להבטיח לו סודיות וכי ישנה חובת דיווח. עם זאת, לא יעשה דבר מבלי ליידע אותו, להתייעץ איתו ולכבד אותו קודם לכן.

החוק מחייב כל מי שיש לו חשד סביר שנעשתה פגיעה מינית בקטין/ה - לפנות ולדווח.

היודע ואינו מדווח צפוי לעונש מאסר של שלושה חודשים במקרה של אדם שאינו קרוב משפחה ועונש של חצי שנה במקרה של קרובה.

בעידן המודרני, הילדים ובני הנוער חשופים באמצעות כלי התקשורת והאינטרנט למגוון רחב של מערכות יחסים לא מכבדות ולהתנהגויות מיניות שאינן נורמטיביות. כמו כן יש פיחות הולך וגובר בסמכות המורית וההורית. נתונים אלה יכולים להסביר את העלייה בדיווחים על תוקפים שהם ילדים ובני נוער.

מוסדות לימוד כמקום הפגיעה המינית

8.8% מהפגיעות המדווחות בילדות וילדים עד גיל 12 מתרחשות בבתי הספר ובמוסדות החינוך. מתוך הדיווחים על פגיעות המתרחשות בגני הילדים בגילאים אלה: 73.7% הם מעשים מגונים ו-10.5% הם מעשי אונס. מתוך הדיווחים על פגיעות המתרחשות בבתי הספר היסודיים בגילאים אלה: 58.1% הם מעשים מגונים ו-27.4% הם מעשי אונס.

11.8% מהפגיעות המדווחות בילדות/ים ובנוער בגילאים 13-18 מתרחשות בבתי הספר ובמוסדות החינוך. מתוך הדיווחים על פגיעות המתרחשות בחטיבות הביניים בגילאים אלה: 37.8% הם מעשי אונס (אונס, ניסיון אונס ואונס קבוצתי) ו-20% הם הטרדה מינית. מתוך הדיווחים על פגיעות המתרחשות בבתי הספר התיכוניים בגילאים אלה: 43.6% הם מעשי אונס (אונס, ניסיון אונס ואונס קבוצתי) ו-25.5% הם הטרדה מינית.

כמו כן, מבין דיווחים אלה 8.3% ציינו ישיבה תורנית כמקום הפגיעה ו-12.9% דיווחו על פגיעה מינית שהתרחשה בפנימייה.

מי התוקף בתוך בית הספר?

סוג ההיכרות	עד גיל 12	13-18
ידיד/מכר	51.4%	59.8%
צוות הוראה	26.3%	20.6%
זר	5.4%	4.9%
אחר	16.9%	14.7%

מבט על הטרדות מיניות בבתי ספר בישראל

פרופ' ענת זוהר

בימים אלה מכהנת פרופ' זוהר כיו"ר המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך.

מאמר זה נכתב טרם כניסתה לתפקיד במסגרת עבודתה כמרצה בביה"ס לחינוך באוניברסיטה העברית בירושלים.

איור: ניר גולן

וכמובן, כמעט שלא מטפלים בו, אלא כאשר מתעוררים אירועים קשים במיוחד שמחייבים התייחסות.

בשנים שחלפו מאז, התחיל הנושא של הטרדות מיניות בבתי ספר בישראל לבצבץ מבעד למעטה העבה של ההכחשה ולעלות מעל פני השטח. הדבר בא לידי ביטוי במספר מחקרים שתיעדו את התופעה (רוליידר, לפידות ולוי, 2000; בנבנישתי וחוב' 2000, 2002, 2003; ישראל, 2003; זוהר וגומפל, 2002). בחוזר מנכ"ל של משרד החינוך שהתייחס לתופעה (תש"ס א'), ובעלייה במספר תכניות המניעה שהחלו להיות מופעלות בבתי ספר.

מעטה ההכחשה החל להיעלם בהדרגה והנושא החל לעלות על סדר היום החינוכי. לאור רקע זה אני שמחה במיוחד על החוברת שלפנינו, משום שאני רואה בה עוד נדבך חשוב בהסרת הלוט מעל התופעה, בהעלאת המודעות לקיומה ובצורך לתת לה מענה חינוכי הולם.

רקע תיאורטי והשלכות חינוכיות

הטרדה מינית הינה פן ספציפי של אלימות, וככזאת היא דורשת התייחסות ייחודית באבחון ובטיפול. מדובר בקשת רחבה של התנהגויות, המשתרעת מהתבטאויות מילוליות, הגורמות לנמען אי-נוחות ועלבון,

לעיתים קרובות, מורות ומורים בבתי הספר כלל אינם מודעים לתופעות של הטרדה מינית המתרחשות מתחת לאפם. אילו השלכות חינוכיות יש לתפיסות של מורות ומורים את תופעת ההטרדה המינית בבתי הספר? פרופ' ענת זוהר במאמר על שיעור ההטרדה המינית בבתי ספר והתפיסות הרווחות אוזותיה במערכת החינוך בישראל.

את תופעת ההטרדה המינית בבית הספר הכרתי לראשונה לפני מספר שנים. במהלך הכנת חומרים לקורס חדש שעמדתי ללמד במסגרת עבודתי בבית הספר לחינוך באוניברסיטה העברית, ערכתי סקר ספרות ונתקלתי בשורה ארוכה של מאמרים העוסקים בהטרדות מיניות בבתי ספר בארצות אחרות, בעיקר בארצות הברית ובאנגליה. קראתי את המאמרים הללו בתדהמה ובזעזוע, ומיד ניגשתי לחפש את החומרים המקבילים המתארים את הנתונים אודות מערכת החינוך בישראל. לתדהמתי הרבה מצאתי רק מעט מאוד נתונים. בדיעבד הבנתי, שבאותה תקופה הנושא היה עדיין בחזקת "טאבו" במערכת החינוך שלנו: לא יודעים עליו, לא מדברים עליו,

ועד לתקיפה פיזית אלימה. בשנים האחרונות עוסקים חוקרים רבים ברחבי העולם בחקר הטרדה מינית במסגרות שונות ובהגדרתה (Mentell, AAUW, 1992; Stein, 1999; 1993; Strauss; Lewis et al., 1992; Lengel, 1997; 1997). ברנדנבורג טוענת שלכל ההגדרות הרבות של תופעת ההטרדה המינית משותפת התפיסה הבסיסית של תשומת לב מינית בלתי רצויה העשויה לפגוע בכל אדם סביר, ויש לה השפעה שלילית על סביבת העבודה או הלימודים (Brandenburg, 1997).

שורה של סקרים שנערכו בארה"ב בנושא הטרדה מינית בקרב תלמידים בין כתלי בית-הספר, גילו כי הטרדה מינית הינה תופעה נרחבת ביותר במסגרת בתי הספר העל יסודיים: כ-80% מהנשאלים השיבו שחוו הטרדה מינית כלשהי במהלך שנותיהם בבית הספר. הצורה השכיחה ביותר של הטרדה באה לידי ביטוי בהערות מיניות, מחוות, או נעיצות מבטים. נגיעות, צביטות או אחיזות, מהוות את הביטוי השני בשכיחותו. התנהגויות ההטרדה מתרחשות ברוב המקרים במקומות פומביים: שני שלישי מהמקרים שדווחו בסקרים התרחשו לעיני כל. המקום השכיח ביותר הוא המסדרון, והכיתה נמצאת במקום השני בשכיחותו (Stein, Marshal & Troop, 1995; AAUW, 1993, 2001, Stein, 1995). במחקרים אחרים שנערכו ברחבי העולם נמצא כי ממדי התופעה נעים בין 16% ל-90%.

הגורמים לטווח כה רחב של ממצאים במחקרים השונים נעוצים, ככל הנראה, בהבדלים מתודולוגיים בין המחקרים השונים (ישראלי, 2003). לדוגמה, חלק מהמחקרים מבקשים מתלמידים לדווח אודות היתקלות בהטרדה מינית במהלך כל שנות הלימודים בבית הספר, בעוד אחרים מבקשים לדווח על אירועים שהתרחשו במהלך שנת לימודים אחת, או אף במהלך חלק משנה אחת. מחקרים שנערכו בישראל וביקשו בדרך כלל לדווח על אירועים שהתרחשו במהלך שנת הלימודים בה התקיים המחקר הראו כי 10%-35% מהתלמידים חוו הטרדה מינית (רולידר, לפידות ולוי, 2000; בנבנישתי וחוב' 2000, 2002; ישראלי, 2003; זוהר וגומפל, 2002). ניתן להסביר את הפער בהבדלים בין האוכלוסיות

שהשתתפו במחקרים השונים וכן בהבדלים בין ניסוח השאלות במחקרים השונים. סביר להניח כי גם בארץ.

למרות שכמובן איני כופרת בצורך ובחשיבות של איסוף נתונים מדויקים על היקף התופעה, אני טוענת שאסור לתת לוויכוח על השיעורים המדויקים שלה להסיח את תשומת לבנו מן העיקר. גם על פי הנתונים המדווחים על השיעורים הנמוכים ביותר של הטרדה, נמצא שהטרדות מיניות בבתי הספר הן תופעה נפוצה ביותר. אם ניקח בחשבון שבמערכת החינוך שלנו יש כיום 1.7 מיליון תלמידים, הרי שאפילו אם "רק" 10% מהם חוו הטרדות מיניות בבית הספר, יוצא שכ-170,000 ילדים חוו הטרדות כאלה. כמובן שהמספרים גדולים הרבה יותר אם לוקחים בחשבון שיעורים גבוהים יותר של הטרדות כפי שמדווחים חלק מן המחקרים, או אם מחשבים את הנתונים מעבר לכל השנים שילדים שוהים במערכת החינוך. היות ומדובר בתופעה הפוגעת בכל כך הרבה ילדים, חייבים להתייחס אליה בכובד ראש.

עד שנות ה-70 של המאה ה-20 מקובל היה לחשוב כי הטרדה מינית היא "עניין של מבוגרים". התנהגויות מיניות מטרידות בקרב ילדים ובני נוער נתפסו כ"תגובות הסתגלות של גיל ההתבגרות" (חוזר מנכ"ל, 1999). היום מכירים בעובדה כי לא רק מבוגרים אלא גם ילדים ובני נוער מטרידים ופוגעים מינית בילדים אחרים (Burton, et al., 1997; אצל צימרמן, 2001). שטראוס במחקרה מצביעה על מגמה של ירידה בגילם של המטרידים בשנים האחרונות, זאת במקביל להקצנה בפשיעת ילדים ועלייה באלימות מינית ובהטרדה בכלל (Strauss, 1994). תופעת ההטרדה המינית בקרב ילדים בעייתית במיוחד בתוך מוסדות החינוך, בהם שוהים הילדים מדי יום, במשך שעות רבות בתנאי צפיפות והיעדר פרטיות.

מבחינה חינוכית, עיקר הקושי מתמקד באותן התנהגויות הנמצאות "בתחום האפור". כאשר מדובר באונס או בתקיפה חמורה ובוטה שאין ספק שהיא פוגעת ואלימה, לרוב יש תמימות דעים ביחס להגדרתה ואין עוררין על כך שהיא זורשת גינוי ופעולות תקיפות. אולם כאשר ההתנהגות עלולה להתפרש, ולו גם על-ידי חלק מהציבור כשובבות, כניסיון מגושם ליצירת קשר עם בנות/בני

במחקר השתתפו 328 מורים המלמדים בחטיבות ביניים ובחטיבות עליונות. כלי המחקר היה שאלון אנונימי בן 29 פריטים, מהם 12 שאלות סגורות, 14 שאלות פתוחות ו-3 שאלות מעורבות. השאלונים הועברו למורים במהלך השתלמויות מקצועיות אשר התקיימו בכל רחבי הארץ.

השאלה הראשונה בשאלון הייתה שאלה פתוחה בה נשאלו המורים אילו סוגי אלימות קיימים בבית הספר. שאלה זו ניתנה בכוונה בהתחלת השאלון, בטרם הובהר למורים במפורש שהשאלון מתמקד בתופעה של אלימות מינית דווקא. בתשובה לשאלה ציינו רק 2.9% מהמורים הטרדה מינית והתנהגות סקסיסטית כסוג מובחן של אלימות הקיים בבית ספרם. העדר ציון מפורש של הטרדה מינית כסוג אלימות מובחן הקיים בבית הספר מעיד על רמה נמוכה של מודעות המורים לסוג זה של אלימות, ולמאפיינים המייחדים אותו מסוגי אלימות אחרים. ממצא זה מצביע על כך שהרוב המוחלט של המורים אינם מודעים להטרדה המינית כסוג מובחן של אלימות הקיים בבית הספר.

בהמשך השאלון נשאלו המורים שאלות מפורשות אודות הטרדות מיניות בבית הספר. בעקבות שאלה בה ביקשנו מהמורים להגדיר מהי, בעיניהם, הטרדה מינית ואילו התנהגויות הם כוללים בה נמצא כי למורים תפיסה חלקית וצרה של המושג. על מנת לברר כיצד תופסים המורים את היקף התופעה ואת מידת חומרתה, שאלנו את המורים עד כמה, לדעתם, נפוצה הטרדה מינית בקרב תלמידים בבית ספרם, ועד כמה היא נפוצה במערכת החינוך. הממצאים מראים כי קיים פער בין תפיסת המורים את שכיחות הטרדה המינית בבית ספרם, לעומת תפיסתם את שכיחות התופעה במערכת החינוך בכללה. למרות שהמורים תופסים את ההטרדה המינית כתופעה נפוצה, ואף נפוצה מאוד במערכת החינוך בכללה, הרי שרובם סבורים שבבית ספרם התופעה נדירה, או שאינה קיימת כלל.

את הפער הזה ניתן להסביר בנטייה להכחיש את קיומם של אירועים חמורים המתרחשים בסביבה הקרובה (דהיינו - בבית ספרם של אותם מורים אשר השיבו

המין השני, וכאשר הפגיעה הפיזית הנראית לעין "אינה קשה" (למשל צביטה, ליטוף, נגיעה), קיימת בציבור בכלל ובתוך מערכת החינוך בפרט נטייה להקל ראש ולא לראות במקרים כגון אלה הטרדה מינית. יש הרואים התנהגויות כאלה כנורמאליות ונורמטיביות, למרות שהמחקר מעיד כי גם להתנהגויות מעין אלה השפעות שליליות רבות, שחלקן עלולות להיות קשות. גם בקרב בני הנוער עצמם שוררת אי-ודאות לגבי ההתנהגויות המוגדרות כהטרדה מינית. נמצא כי גם התנהגויות שתלמידים דיווחו כי הן גורמות להם חוסר נוחות ומצוקה, לא זוהו על ידם כאירועים של הטרדה מינית (Zohar, and Shoham, in press). לכן, אין ספק שאחת הפעולות החינוכיות הנדרשות היא הבהרת הנורמות והגדרתן. חשוב שילדים ומורים ידעו בבירור היכן עובר הקו האדום בין התנהגויות נורמטיביות ומותרות, להתנהגויות שאינן כאלה ולכן יש לאסור אותן באופן חד משמעי.

מחקרים והשלכותיהם החינוכיות

א. מחקר אודות ידע ואמונות של מורים בנושא של הטרדה מינית בבית הספר
אחד הגורמים החשובים ביותר בקביעת ההתנהגות של מורים בבית הספר הוא המטען הקוגניטיבי, הערכי והרגשי שהם מביאים איתם לעבודתם. לפיכך מתפתח היום תחום מחקרי ענף העוסק בבירור החשיבה והאמונות של מורים בתחומים שונים (Zohar, 2004). במסגרת תחום מחקר זה, ערכתי לאחרונה ביחד עם דליה טאובר מחקר לבדיקת מודעותם של מורים בישראל לתופעת ההטרדה המינית בתוך בתי הספר, עמדותיהם ביחס לנושא, היקף הידע שיש להם בנוגע לחובות המוטלות עליהם, ובנוגע לכלים העומדים לרשותם על מנת לטפל בנושא. חשוב לציין כי אין הכוונה לטעון שמורים צריכים לתת טיפול מקצועי בקורבנות של אלימות מינית באופן מקצועי, משום שטיפול כזה צריך להיות שמור לאנשים המוכשרים לכך במיוחד (כגון פסיכולוגים, יועצים עובדים סוציאליים ואנשי משטרה). יחד עם זאת, מוטלת על המורים חובה להקנות את הערכים וההתנהגויות הדרושים לחינוך למניעת התופעה וכן החובה להיות מסוגלים לאתר תלמידים שנפגעו ולהפנות אותם לטיפול אצל הגורמים המוסמכים.

בפרטיו עולה כי 3% בלבד מתוך כלל המורים בקיאים בפרטיו של חוזר זה ועוד 4% בקיאים בהם באופן חלקי. עולה מכאן שהמורים אינם מודעים לאחריות המוטלת עליהם מתוקף חוזר המנכ"ל בטיפול בהטרדה מינית בין תלמידיהם. הם אינם יודעים כי עומדים לרשותם כלים חינוכיים העשויים לסייע להם בהתמודדות עם אירועים כאלה, וכי החוק מחייב כל אחת ואחד מהם לטפל באירוע של הטרדה מינית המגיע לידיעתו.

כאשר מורים משוחחים עם תלמידיהם אודות הטרדות מיניות, כוללים נושאי הדיון היבטים שונים של הטרדה מינית כמו השלכות ההטרדה, מי יוזם, מי אשם, איך להגיב, אפיון התוקף והקורבן וממי אפשר לקבל עזרה. לעומת זאת, בולטת בדיווחים היעדרותם של נושאים חשובים רבים, כגון: "איך לשמור ולהגדיר את גבולות האני המיני שלי" או "הבנת הפסיכולוגיה של הקורבן ושל התוקף/המטריד".

מנושאי השיחות שתוארו על-ידי המורים בולטים בהיעדרם גם הוקעת הטרדה מינית כתופעה חברתית ודיון אודות יחס החברה להטרדה מינית, אודות תפיסות חברתיות המאפשרות התנהגויות כאלה ואודות גורמים המעצבים ומחזקים תפיסות אלה בחברה (כמו עולם הפרסום ואמצעי התקשורת). בשתי שאלות פתוחות שאלנו את המורים אם הם סבורים שיש בידיהם כלים לאתר תלמידים שהם קורבנות להטרדה מינית (במידה שלא הגיע אליהם מידע ישיר וברור אודות מצבם) והאם הם סבורים שיש בידיהם כלים לטפל בהטרדה מינית משוההתה ולהקנות לתלמידיהם ערכים בנושא. למעלה ממחצית מהמורים השיבו שאין בידיהם כלים לטיפול בהטרדה מינית ולהקניית ערכים בנושא. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם ממצאים קודמים לפיהם כשני שלישים ממורי חטיבות הביניים והחטיבות העליונות אינם מקבלים כל הכשרה להתמודדות עם אלימות במהלך הכשרתם המקצועית, כי צוותים מקצועיים בבתי הספר חשים חוסר במידע בסיסי בנושא הטרדה ואלימות מינית, וכי בקרב מורים קיימת בורות עמוקה באותו נושא (אתגר 2001; בנבנישתי 2002; דניאל, 2003). לעומת זאת, 82% מהמורים הביעו עניין בקבלת מידע והדרכה בנושא.

על השאלון), אם בשל הצל שאירועים מסוג זה מטילים על מקום עבודתם ועל תפקודם כאנשי מקצוע בתוך המערכת, ואם בשל חשש והיעדר כלים להתמודד עם הנושא, מצוקה אותה הביאו המורים לידי ביטוי באופן מפורש. ניתן לקשר פער זה גם לטאבו החברתי המוטל על הנושא (אתגר, 2001, לינהרד-טלמור, Lewis; 2003; et al., 1992), הגורם לאנשים "לא לראות" את האירועים הרלבנטיים דווקא כשהם נמצאים בסביבתם הקרובה.

שאלנו גם ישירות האם המורים נתקלו באירועים של הטרדה מינית בקרב תלמידיהם. מהתשובות עולה כי בסך הכול 37.8% דווחו על היתקלותם באירועים כאלה. כאשר מצליבים ממצא זה עם הממצאים שתוארו קודם בנוגע לשכיחות הילדים המדווחים כי נפגעו מהטרדות מיניות בבית הספר, עולה פער בלתי נסבל. בעקבות מחקרי התלמידים ברור כי בכיתות של כל מורה נמצאים תלמידים רבים שסובלים מהטרדות מיניות, אולם שני שלישי מהמורים כלל אינם "רואים" זאת.

הממצאים מראים עוד שהמורים נוטים לתאר פגיעה פיזית יותר משהם נוטים לתאר פגיעה מילולית כדוגמה להטרדה מינית. כמו כן, עולה מהנתונים כי בתפיסת רוב המורים קיימת הטיה מגדרית לפיה היקף ההטרדה של בנות רחב הרבה יותר מהיקף ההטרדה של בנים (למרות שממצאים ממחקרי תלמידים מעידים על נתונים הפוכים!). ממצא זה תואם את טענתם של לי וחוב' בדבר טעות חשיבה רווחת, לפיה רק בנות מוטרדות מינית (Lee et al., 1996). הוא מאמת את טענותיו של יקיר כי הטרדה מינית של גברים היא בגדר טאבו קיצוני יותר מהטרדה מינית של נשים, וכי קיימת בציבור סברה שהיקף ההטרדות של גברים נמוך בהרבה מכפי שהוא במציאות (יקיר, 2003).

החלק האחרון של השאלון בדק באיזו מידה מורים מודעים לחובות החינוכיות המוטלות עליהם בנושא וכיצד הם תופסים את אחריותם לטיפול בהטרדה מינית ולהקניית ערכים בתחום זה. מהתשובות עולה כי רק 36.4% מהמורים מדווחים כי המדיניות הבית-ספרית כוללת התייחסות ספציפית להטרדה מינית. מתשובות לשאלה אם שמעו המורים אודות חוזר המנכ"ל העוסק בהטרדה מינית בקרב תלמידים בבתי הספר ואם הם בקיאים

המחקר הראה כי בנים ובנות מדרגים אירועים שונים של הטרדה מינית באותו סדר, כך שהפשטה בכוח, למשל, נתפסה על ידי שני המינים כחמורה יותר מכתובת גרפיטי עם אופי מיני. כן נמצא כי, כפי שהוזכר לעיל, חלק ניכר מהתלמידים לא זיהה תשומת לב מינית לא רצויה כהטרדה מינית, גם במקרים בו היא גרמה לתחושת אי נוחות או סבל.

למחקרים אלה מספר השלכות חינוכיות חשובות. מחקר המורים מראה כי מערכת החינוך זקוקה להשקעה נמרצת בפיתוח מקצועי של מורים ושל סטודנטים להוראה בתחום של הטרדות מיניות בבית הספר. במסגרת זו יש להעלות את הנושא למודעות, להקנות מידע על היקף התופעה והנזקים שהיא גורמת, להגדיר עם המורים איפה עובר הגבול בין התנהגויות נורמטיביות לבלתי נורמטיביות, להסביר את ההיבטים הפסיכולוגיים, החברתיים והמגדריים הכרוכים בתופעה, ולהקנות כלים מעשיים הן לאיתור תלמידים נפגעים והן לעבודה חינוכית-מניעתית.

מחקר התלמידים העיד על כך שמספר ניכר של תלמידים אינו מזהה תשומת לב מינית שאינה רצויה כהטרדה מינית. ממצא זה מדגיש את הצורך להקנות לתלמידים מודעות אודות היבטים שונים של תופעת ההטרדה המינית, ללמד גם אותם להבחין בין התנהגות מינית נורמטיבית ומותרת לבין התנהגות בלתי נורמטיבית ואסורה וכן להביא לידיעתם את החוק למניעת הטרדה מינית ואת תקנות משרד החינוך בנושא. נוסף לכך, יש להעלות את מודעות התלמידים להשפעות השליליות שעלולות להיות גם להתנהגויות מתונות לכאורה, הנושאות אופי מיני, ולהבהיר כי כל התנהגות גורמת לאי נוחות אינה התנהגות הולמת ואין להשלים עם התרחשותה. על אף שישנם ממצאים מעודדים המעידים על כך שלחלק מהמתבגרים יכולת לראות את תופעת ההטרדה המינית מנקודת הראות של המין השני, נמצא כי חלק ניכר מהבנים אינו מעריך כראוי את מידת אי הנוחות שעשויה להיגרם לבנות כתוצאה ממקרים אותם שפטו התלמידים כקלים. ממצאים אלו מעידים על הצורך

להבהיר לבנים את תחושות הבנות ולשפר את התקשורת בין המינים על מנת למנוע אי הבנות.

מחקרים והשלכותיהם החינוכיות

ב. היבטים מגדריים בתפיסה של הטרדות מיניות בבית הספר

מחקר שני שערכתי ביחד עם נועה שהם, בחן האם קיים הבדל בין בנים לבנות באופן בו הם שופטים הטרדה מינית. המחקר נערך על 635 תלמידי כיתות ז', 328 בנות ו-307 בנים מ-8 חטיבות ביניים בצפון הארץ, שנדגמו באופן אקראי. לתלמידים הוצג שאלון, בו נתבקשו לחוות דעתם על סדרת אירועים שתיארו אינטראקציות שונות בין תלמידים בביה"ס. האירועים התבססו על ביטויי הטרדה מינית שנמצאו בספרות המחקרית כבעלי שכיחות גבוהה. התלמידים נשאלו כיצד לדעתם מרגישה/ה התלמיד/ה שכלפיו מופנית ההתנהגות; האם לדעתם ההתנהגות המתוארת מהווה הטרדה והאם לדעתם ראוי להעניש את התלמיד/ה המטרידים על ההתנהגות המתוארת. השאלון הוצג לתלמידים בשתי גרסאות, כאשר בגרסה אחת המוטרידים היו בני מינם ובגרסה השנייה המוטרידים היו בני המין השני.

המחקר מצא כי בנים ובנות תמימי דעים שבנות סובלות מהטרדה מינית חמורה יותר. בנים ובנות גם מודעים לכך שבני המין השני מרגישים אחרת מהם ביחס להטרדה מינית. אולם, נמצא כי במקרים רבים בנים אינם צופים נכון את תחושת הבנות ביחס להתנהגויות מטרידות שנתפסו כקלות יחסית ומפחיתים מחומרת השפעתן האפשרית על בנות. לעומת 73% מהבנות שסברו כי היו חשות אי נוחות בהקשר למבטים והערות מיניות, רק 56% מהבנים סברו שבנות היו חשות כך. שיעור ניכר מהבנים לא רק שלא תפס את התנהגותו כמטרידה מינית, הוא אף תפס אותה כמחמיאה: 34% מהבנים סבר שמבטים והערות מחמיאים לבנות, אך רק 9% מהבנות ראה בכך מחמאה.

הממצאים הראו כי בנות שופטות הטרדה מינית כלפי בנות מינין באופן חמור יותר מאשר בנים. הפער ניכר בעיקר ביחס לשיפוט אירועים שדורגו כקלים יחסית, בעוד שהפער בשיפוט של אירועים חמורים יותר היה קטן יותר. כן נמצאו הבדלים מובהקים ביחס לתפיסת הרגשות שההטרדה עלולה לעורר, ויותר בנות ציינו שהיו חשות כעס, מבוכה, עלבון או בהלה.

א ר ג ז   נ ל י מ   ח ל ו ד

תיקי (שם בדוי)

הכותבת היא מורה בתיכון במרכז הארץ

איור: נועם פרידמן

האם מורות ומורים מקבלים הכשרה המתאימה לסייע לציבור התלמידים? תיקי, מורה בתיכון, מספרת על התמודדות קשה ללא כלים מתאימים.

ש' נכנסה לכיתה באותו הבוקר נסערת ביותר. פרט לעובדה שאיחרה, נראתה כמי שלא ישנה בכלל מספר לילות, התנהלה באיטיות, התיישבה בכסא הראשון שראתה פנוי והורידה ראשה לשולחן. לא לפני שהודיעה לי, כמעט מנומנמת, שהיא עייפה ואין לה כוח היום אז שלא "אשגע" אותה.

כבר תקופה שהייתי מודאגת ממה שקורה בחייה של ש', ממחצבה ומיכולתה להכיל את שעובר עליה. פעמים רבות הגיעה לביה"ס עייפה, מאחרת לעיתים בשעות, לבושה ברישול, התקשתה להתרכז ובכלל לא נראתה פנויה ללמידה. היה לי ברור מסיפוריה, מהדוחות הלימודיים ומקריאת תיקה האישי, שסיפור חייה מורכב וכואב. סיפור שלא דומה לאחרים, סיפור עם גוון משפחתי עצוב ורמיזה לתקיפה מינית.

כמורה, יש לי ארגז כלים גדול למדי להוראה, לחינוך, לעזרה ראשונה, להקשבה, אך מעט מאוד כלים לטיפול. אני מכירה את החוק, פעמים כה רבות שמעתי על חובת הדיווח שחלה עליי ועל עמיתי, אבל מה עושים כדי לעזור?! בחוק לא כתוב איך עוזרים, ממש עוזרים, איך מובילים נערה כזו לא

רק להגשת תלונה אלא לטיפול בעצמה, בדימוי העצמי והגופני שלה, בביטחון, בתפיסות שלה את עצמה, את העולם הגברי ואת החברה בכלל. למרות כל הכלים שיש לי אני לא יודעת איך עוזרים לנערה שבעצמה לא מוכנה להודות שהיא בכלל זקוקה לעזרה. כמחנכת יש לי הכוחות לחנך, ללמד, להקנות ידע חדש, אבל אני לא בטוחה שיש לי הכוחות ו/או הכלים כמורה וכאדם לעזור לנערות שעוסקות בזנות ולא רואות בכך שום פסול, שלא יודעות בכלל שגופן הוא שלהן, שלא מעלות בדעתן לומר לא. פעמים כה רבות עמדתי חסרת אונים מול הבנות בכיתתי, שפנו אלי במקרה או שלא במקרה, לספר לי, לשתף אותי, להתייעץ איתי. הן סיפרו ושאלו לדעתי, ואני לא תמיד ידעתי אם התשובה שאני נותנת היא מועילה או מזיקה. שעות ישבתי ובעיקר ריחמתי, רציתי לאסוף אותן אליו, ובלי מילים לחבק. למרבה הצער, אני מודעת היטב שחיבוק הוא לא הפתרון, אני לא בטוחה שיש פתרון, אבל חיפשנו מישהו להתייעץ איתנו, מישהו שיספק לנו, הצוות, תשובות. זכורות לי שעות רבות של שיחות והתייעצויות בצוות בהתייחס לש', ולא רק לה. הסתבר שבכל כיתה יש כמה בנות שעברו או עוברות ניצול מיני במשפחה או ע"י חבר, שהוטרדו מינית ע"י מכר או שכן, שהותקפו מינית, ששודלו, שנאנסו. בנות שלא באמת מעריכות את גופן שלא לדבר על עצמן ואישיותן, בנות שמשדרות סקס, בנות שמאמינות שהן אשמות

לא, ש' לא הפכה לתלמידה המצטיינת של ביה"ס בסוף השנה, היא גם לא קיבלה תעודה של מאיות, אבל היום היא בוגרת יותר, בטוחה יותר בעצמה, ביכולות ובכוחות שלה. היום היא מתחילה לעבד ולהכיל את מה שעברה. עוד ארוכה הדרך, אבל לפחות אנחנו על השביל ולא זרוקים בצידו חסרי אונים להבין ולסייע. עדיין, אני מחפשת ארגז כלים רלוונטי, כזה שכל אלמנט בו יתפקד היטב, שלא יהיה חלוד ושיאפשר לי לחלץ את מה שזקוק לחילוץ ולחזק את מה שרופף. ארגז שיאפשר לי, כמורה, לתת את הסיוע הראשוני. לעת עתה הוא לא ברשותי.

אך מדברות כאילו הן גיבורות, בנות שמוציאות החוצה התנהגויות מיניות בוטות ומדאיגות.

בתיאום ובהתייעצות הגיעה לביה"ס רכזת חינוך ממרכז סיוע במרכז הארץ. יחד עם העו"ס של ביה"ס נבנתה קבוצת בנות. הקבוצה מנתה כעשר בנות ממספר כיתות שזוהו כנערות בסיכון בשל עברן המיני הסבוך והכואב. לקבוצה קראו "קפה בנות", הן נפגשו בכל יום ב' בשיעור השני, בחדר של העו"ס, איתה ועם המנחה ממרכז הסיוע, ושוחחו ארוכות במשך עשרה מפגשים. את תוכן המפגשים איני יודעת, אך אני יכולה לספר שלאחר מפגש או שניים, בנות נוספות רצו להצטרף, והבנות שהיו בקבוצה לא הסכימו להפסיד אף מפגש. הן היו מחכות למנחה עוד בהפסקה, ליד השער של ביה"ס. פתאום השיח על מין ומיניות הפך פתוח ומותר, אך ממקום בטוח ומגן, ממקום ששמר על הבנות, על כבודן ורצונן, על רגשותיהן ועמדותיהן - מקום שלא הכירו קודם לכן.

אין לי ספק שהפרויקט של קבוצת הבנות תרם הן לבנות עצמן והן לצוות ביה"ס. הקבוצה, השיח שהתקיים בה והאווירה שנוצרה בה, הביאה את הבנות לחשיבה עמוקה ומשמעותית יותר באשר לרגשותיהן, להתנהגותן, למסרים ששידרו להן ולמסרים שהן משדרות. משיחות כה רבות עם הבנות מכיתתי שהשתתפו בקבוצה זיהיתי שהן למדו להקשיב האחת לענייני השנייה, למדו לבקש עזרה ולא פחות חשוב מכך לקבל עזרה, בנות אחדות אף שינו יחסן לעצמן, למה שחוו בעבר ואפילו שינו גישתן לעתיד שעוד צפוי להן.

הנשרת מנחות ומנחים במרכזי סיוע - חשיבה, רגש, ביקורתיות

שרון לינהרד טלמוד

הכותבת היא רכזת חינוך והסברה לשעבר במרכז הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית - השרון

איור: כנרת לוריא

הנוגע למיניות, בעלי יכולת רטורית טובה והבחנה בין עיקר לטפל. כמו כן המנחים כולם בעלי ניסיון בהנחיית בני נוער. העבודה הסדנתית עם תכנים של התנהגויות מיניות, אלימות, תפישה מגדרית, ערכים, מוסר וכו', מפגישה את המנחות/ים באופן שוטף עם העולם הפנימי שלהם, תפישת עולמם וחוויותיהם. תהליך ההכשרה מלמד כיצד לשמור על ההפרדה בין האישי לתהליך הקבוצתי, כדי למזער את ההטיה האישית.

במהלך ההכשרה נעשה שימוש ב־modeling, כלומר, יצירת תהליך מקביל לעבודה שתיעשה בעתיד עם הנוער, בשילוב עם העברת תכנים חשובים. ההכשרה נעשית במספר שלבים:

שלב א': בחינת התכנים ומטרות הפעילות ברמה האישית של המנחה, בדיקה מחודשת של סולם הערכים האישי. המנחות/ים לומדות/ים לזהות את המניעים ואת ההטיות שלהם בפעילות וכיצד להימנע מהם ולנטרל אותם. אנו מתרגלים פעילות קבוצתית הנוגעת בתכנים אישיים אותם איננו מעלים לרמת השיח הקבוצתי ולומדים להפריד בין הדברים.

המנחים מקבלים כלים להנחיית קבוצות תוכן (בשונה מקבוצות תמיכה) המאפשרת למשתתפים תהליך של בירור עמדות, למידה ושינוי. כל זה נעשה תוך שמירה על שלומם של המשתתפים, שלא יוצפו רגשית בגלל סיפורים ו/או חוויות עבר. למנחה אחריות לניווט הקבוצה

מרכזי הסיוע פועלים בקרב בני נוער בשאיפה לצמצם את ממדי האלימות המינית הסובבת אותם. פעילות זו דורשת מגוון תכונות הכרחיות מהמנחות ומהמנחים של הסדנאות. רכזת חינוך והסברה לשעבר ממרכז הסיוע השרון מספרת על היבטים שונים בהכשרת מנחים בחינוך.

בבואנו לקיים תכנית התערבות מול ילדים ובני נוער על מנת לצמצם את הפגיעה המינית, עלינו לבחור בכלים ובערוצים בעלי התועלת הגבוהה ביותר, שכן תכניות ההתערבות שלנו הן קצרות מועד, בין 3 ל־6 מפגשים, ולעיתים קרובות החשיפה לתכנית הינה חד פעמית עבור המשתתפים.

מטרת העל של הפעילות היא צמצום האלימות המינית בקרב בני נוער. לשם השגת מטרה זו, התוכנית מקנה למשתתפים/ות כלים לחשיבה ולבחינה ביקורתית של הקשרים השונים והמצבים השונים בהם הם מעורבים, כדי שיוכלו לזהות, להציב ולכבד גבולות אישיים במערכות יחסים, לזהות מסרים מיניים ופרשנויות שונות, לפתח כלים להתמודדות מול ציפיות חברתיות בצד

המחירים והרווחים לכל בחירה והתנהגות ולזהות מצבי סיכון.

לעבודה עם בני נוער בנושאים ותכנים מעין אלה, יש לבחור צוות מנחות/ים בעלי תפישת עולם שוויונית, המאמינים בזכויות אדם באשר הוא, מדברים בפתיחות ובגובה העיניים בכל

התנגדויות. מכיוון שהנחיית קבוצה נעשית בתנאים משתנים (בגלל התנאים הפיזיים, אופי הקבוצה וגורמים נוספים), עלינו להקנות למנחה כלים המאפשרים עמידה במטרות הסדנה והיצמדות ל"חוט השני" של הפעילות, למרות השינויים הדינמיים בחדר ו/או בקבוצה, המשפיעים על הפעילות במפגש. כמו כן, הנושא טומן בחובו שאלות, ספקות והתחבטויות לא מעטות והמשתתפים מגלים במקרים רבים התנגדויות כלפי הנושא ו/או המנחה. לתפיסתנו, אלו הם קשיים של המשתתפים כתוצאה מהמפגש עם הנושא ולכן ההכשרה כוללת מתן כלים לשיקוף ולקבלה של קשיים אלה על מנת לאפשר למשתתפים בירור ושינוי עמדות.

בצורה מקצועית ובטוחה כדי למזער תגובות רגשיות קשות העשויות לצוף תוך פעילות הקבוצה.

יש לציין כי במסגרת הפעילות בבתי הספר צוות המנחים/ות עובד עם צוותי ההוראה, לפני הפעילות עם בני הנוער ובסופה. צוות ההוראה מקבל כלים להתמודדות עם תכנים שעשויים לעלות בכיתה בעקבות הסדנאות, כמו עם מצבים של הצפה רגשית. בשל כך, בתהליך ההכשרה על המנחה לקבל כלים להתמודדות הן עם בני הנוער, הן עם צוות ההוראה. גם כאן נעשה שימוש ב-modeling. כמו כן בשלב זה מתקיים מפגש עם תכני פמיניזם וההשלכות של תכנים אלו על חיברות וחברה.

שלב ז': הכרת מבנה הסדנאות, מערכי העבודה והתמודדות עם שינויים דינמיים במהלך הסדנאות. מטרתנו כאן היא לאפשר למנחה חופש פעולה במהלך הסדנה. חופש פעולה זה מותנה בהכרות המנחה עם מערכי הסדנאות ואבני הדרך של הסדנאות על בורין. לפיכך, אנו לומדים ומתרגלים הדמיה של המערכים וכן יכולת הגמשת המערכים בהתאם לצרכי הקבוצה, תוך שמירה על מטרות הפעילות.

שלב ב': מפגש עם היבטים בריאים של מיניות (ע"י מרצה בתחום מיניות האדם). המטרה היא להגביר את רמת הנוחות של המנחות/ים בנושאים מיניים, כדי שיוכלו לאפשר שיח פתוח ובטוח עם המשתתפות/ים, מתוך תפיסה שמידע מהימן על מיניות הינו מרכיב משמעותי בצמצום האלימות המינית בקרב בנות ובני נוער.

שלב ח': צפייה בסדנאות לבני נוער. בתום תהליך ההכשרה העיוני, צופים המנחים בסדנאות ומקיימים עיבוד של החומר הנצפה.

שלב ג': מתקיים תהליך של זיהוי התנהגויות מיניות נורמליות ונורמטיביות מול התנהגויות מיניות פוגעות, כמו גם בחינה והתמודדות עם שאלות ערכיות ומוסריות בתחום האינטראקציות המיניות, השנויות במחלוקת בחברה: ההבחנות בין חיזור להטרדה מינית ובין יחסי מין לתקיפה מינית.

שלב ט': תחילת עבודת ההנחיה, בליווי של רכזת חינוך והסברה. הליווי בא לידי ביטוי בצפייה בסדנאות, בנייתוחן ובהדרכה שוטפת אישית וקבוצתית.

שלב ד': ההיבט המשפטי בהתמודדות עם תופעת האלימות המינית. המשתתפים נחשפים לחוק עבירות מין (חוק העונשין), החוק נגד הטרדה מינית וחוק חובת דיווח. הכרת החוקים חיונית הן מבחינת נושאי הדיון, הן מבחינת פניות של תלמידים וצוותי ההוראה למנחי/ות הסדנאות, תוך כדי המפגשים ולאחריהם.

השלב האחרון הוא, בעצם, המפגש המסכם. תהליך ההכשרה אורך 10 מפגשים ולאחריו, כאמור, חניכה הכוללת צפייה בסדנאות, עיבוד ותחילת תהליך פיקוח אישי ושילוב בצוות ההנחיה עם פיקוח קבוצתי.

שלב ה': הכרת מאפייני פוסט טראומה של תקיפה מינית (PTSD), כדי ליצור הבנה מעמיקה עם עולם התוכן של פגיעות מיניות.

התהליך המתואר משלב לימוד עולם התוכן של מיניות, תקיפה ופגיעה לצד כלים להתנהלות והובלת תהליך קבוצתי על פי מדדים קבועים המחייבים כל פעילות. בתהליך מקבלים המנחים כלים להתמודדות מקצועית ואישית שתאפשר את החופש והתנועה הנדרשת בפעילות.

שלב ו': ניהול סדנה על פי מטרות והתמודדות עם

לבד בניתה - האתגרים הניצבים בפני אנשי החינוך בהתמודדות עם תופעת הפגיעה המינית בבתי הספר

שירה לרר ותמר איצקסון

שירה לרר היא עובדת סוציאלית קלינית, רכזת חינוך במרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בירושלים
תמר איצקסון היא פסיכולוגית חינוכית, דוקטורנטית באוניברסיטת בן גוריון
תודה למאיה שבט על הקריאה הרגישה של השורות ומה שביניהן

איור: מיכל פינקלשטיין

מינית². במחקרים רבים נמצא כי אנשי החינוך אינם מודעים לקיומה ולשכיחותה של פגיעה מינית בקרב התלמידים, גם כאשר היא קיימת בסביבתם המיידית. מורים בארץ מעידים שכאשר הם מזהים הטרדה מינית המתרחשת לנגד עיניהם, הם מתעלמים ממנה ומחכים ש"זה ייגמר", והם אינם

"ראיתי הרבה דברים שהפריעו לי, הטרידות מנוחתי. יש לי תמונות שלא יוצאות לי מהראש - הורדת מכנסיים במסדרונות, הפצת תמונות פורנוגרפיות בפלאפונים ושמועות על אונס. לא ידעתי מה לעשות עם זה. למי להאמין? לאן לפנות? איך מטפלים? מה בכלל המקום שלי כמורה במקרים כאלו?"

(ליאור, מחנך בחטיבת ביניים בירושלים).

מעודדים את הקורבנות לדווח עליה³. חוזר המנכ"ל קובע בפירוש כי לאנשי המקצוע חסר ידע על התופעה, על סימני האיתור של התנהגות מינית חריגה ועל דרכי הטיפול בתוקף⁴. לנוכח נתונים קשים אלו, יזמנו במסגרת פעילות המחלקה החינוכית בירושלים בשנת 2005

קולו של מורה זה זועק בקול רם וברור את מה שרובנו מעדיפים להשתיק. הפגיעה המינית בקרב ילדים ובני נוער היא תופעה שכיחה עד מאוד. ילדים נפגעים מינית בבית, בשכונה וגם בבית הספר. באחד המחקרים שנערכו בארץ נמצא כי 36% מהבנות ו-30% מהבנים חוו הטרדה מינית, וכי 9% מהבנות ו-18% מהבנים דיווחו שהטרידו מינית את חבריהם במהלך השנה האחרונה¹. מכאן, שכל ילד/ה שלישי/ת בישראל מדווח/ת כי נפגע/ה מינית בבית הספר.

למרות שהטרדה מינית בקרב תלמידים היא בעיה נפוצה במערכת החינוך, הרי שבקרב המורים קיימים ערפול וחוסר עקביות בהגדרת התנהגויות כ"הטרדה

2 זוהר, ע. וגומפל, ת. (2002). *בריונות מינית בבתי ספר בישראל - דו"ח ביניים*. האוניברסיטה העברית בירושלים, בית הספר לחינוך.

3 Lewis et al., 1992; Stein, 1999; Lewis, J., Hastings, S.C. & Morgan A.C., (1992). *Sexual Harassment in Education*. National Organization on Legal Problems of Education, Topeka, Kansas.

4 זוהר, ד. (2003). *עמדות מורים בחטיבות ביניים ובחטיבות עליונות ביחס להטרדה מינית בין תלמידים בבתי הספר*. עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך. בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

1 ישראלי, ע. (2003) *הטרדה מינית בבית הספר*, עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך. בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

הפחדים השונים והיעדר הכשרה מתאימה, מתורגמים לשתיקה חברתית מתמשכת ולטיפול חינוכי שאיננו מיטבי.

השתלמות ראשונה מסוגה להכשרת אנשי חינוך להתמודדות עם תופעת הפגיעה המינית בבתי הספר⁵. לתפיסתנו, אלימות מינית היא תופעה ייחודית בעלת מאפיינים משלה, ועל כן יש להקדיש לה הכשרה ספציפית.

פרניס אמר: "Abuse has his time"⁸. בהקשר של חשיפת מעשי התעללות מינית בילדים/ות ומתבגרים, ניתן לומר כי אף אחד אינו יכול לבחור בדיוק מתי תתגלה פרשייה של פגיעה מינית המתרחשת בין כתלי בית הספר או מחוצה לו. להתעללות יש את הזמן שלה. את הקצב שלה. את הדינמיקה המאפיינת אותה – הסוד, השתיקה, הפחד העצום, האימה המשתקת, האמביוולנטיות והדיסוננס. פעמים רבות התוקף וקורבנו משתפים פעולה בניסיון להסתיר את עצם הפגיעה. כיוון ששניהם חולקים את הרצון להשתיקה, הפגיעה עצמה תתגלה שנים רבות מאוחר יותר.

שתי הדרכים שבהן נחשפת פגיעה מינית הן גילוי מכוון וגילוי מיקרי. בגילוי מכוון, הילד/ה מספרים על הפגיעה באופן מודע. בגילוי מיקרי, הילד/ה מחצינים בהתנהגותם את הפגיעה באופן לא מודע⁹. במסגרת החינוכית החשיפה מתרחשת לעיתים קרובות כתוצאה מעדות ראייה ישירה. דוגמה שעלתה באחד המפגשים הייתה של דליה, שנכנסה בהפתעה לאחד החדרים באמצע טיול שנתי, ומצאה תלמידה חצי עירומה ממררת בבכי. במקרה אחר, המורה שי הבחין ב"משחק" הפשטת מכנסיים בזמן ההפסקה במסדרון. לא תמיד המורה יכול להבחין בפגיעה בזמן התרחשותה, כך שברוב המקרים הגילוי הוא תוצאה של ערנות ורגישות מצידו. הרמזים שמפזרת/ת הנפגעת/ת מוסווים, ומצריכים אוזניים כרויות לעניין. כך מספרת בעדותה מאיה, שנפגעה מינית בגיל ההתבגרות: "אף פעם לא סיפרתי את הסיפור המלא, האמיתי. תמיד זרקתי קצה חוט ובדקתי בזהירות אם יש מישהו בצד השני שמוכן לשמוע מבלי להיבהל מהסיפור,

אודות ההשתלמות

בשנים 2005-2008 הנחינו חמש השתלמויות בנושא ההתמודדות עם פגיעה מינית⁶. ההשתלמויות התקיימו באוניברסיטה העברית בירושלים, במימון משרד החינוך ובשיתוף מרכז הסיוע לנפגעות אונס ותקיפה מינית בירושלים. בארבע מן הקבוצות השתתפו אנשי חינוך ותיקים בעלי ניסיון בהוראה (46 מורים ומורות), ואילו בקבוצה החמישית השתתפו פרחי הוראה (22 סטודנטים) במסגרת לימודיהם לתעודת הוראה. הרכב המשתתפים בהשתלמויות היה טרוגני והמורים והמורות שיקפו את כל קשת האוכלוסייה: יהודים וערבים (בי"ס ממזרח וממערב ירושלים), חילונים, דתיים לאומיים וחרדים, עולים חדשים וילידי הארץ⁷. בתוכניות לקחו חלק 62 נשים ו-6 גברים, הרכב שמשקף נאמנה את החלוקה המגדרית הקיימת בשטח בקרב עובדי הוראה וחינוך.

העצמת המורה לחשיפת המקרה

חלק מהמורות נתקלו בפגיעה מינית בכיתותיהן עוד בטרם הגיעו להשתלמות, אך העיסוק הממוקד הציף בבת אחת חוויות ודילמות רבות הקשורות לכך. אחת החוויות המורכבות שציינו המשתתפות שוב ושוב הייתה הקושי להתמודד עם חשיפה של פגיעה מינית בכיתתן. התחושות העיקריות שהעלו המשתתפים היו חשש, חוסר אונים, תסכול ובדידות. לצערנו, חוסר הידע,

8 פרניס, ט. (1995). *התעללות מינית בילדים*. הוצאת אח' קריית ביאליק.
9 לסקירה מקיפה יותר של גורמים המעכבים ומעודדים חשיפת פגיעה מינית בילדות, ראו: שוורצברג, ש. וזומר, א. (2004). חשיפת הסוד: גורמים מעודדים ומעכבים את גילוי סוד הפגיעה בקרב קורבנות התעללות מינית בילדות. בתוך זליגמן, צ. וסולומון, ז. (עורכות), *הסוד ושברו: סוגיות בגילוי עריות*. הוצאת הקיבוץ המאוחד ומרכז אדלר באוניברסיטת תל אביב.

5 כתבה אודות ההשתלמות התפרסמה בעיתון "הארץ" במדור מאמרים ב-2/2/2006.
6 בלה שגיא ותמר איצקסון הנחו את ההשתלמות של סתי תשס"ח.
7 נתונים דמוגרפיים: לאום: 75% יהודים, 25% פלשתינים אזרחי ישראלים. דת: 87% חילונים, 13% דתיים לאומיים או חרדים, נתונים דומים בקרב הפלשתינים תושבי ישראל. ארץ מוצא: 87% ילידי הארץ, 13% עולים חדשים (היגרו לישראל ממדינות שונות).

בלי להאשים אותי, שאפשר לסמוך עליו. ולא מצאתי אף אחד כזה בבית הספר שלי".

נקודת האור המרכזית היא שהמצב יכול להשתנות ולהשתפר. כבר בתחילת התהליך, הניסיון שלנו מוכיח שכאשר המורות/ים השתתפו בתהליך לימודי, שמטרתו העלאת המודעות ומתן כלים להתערבות נכונה, התרחש שינוי משמעותי. היינו עדות למקרים רבים שבהם נחשפו אירועים של פגיעה מינית, שלא בהכרח היו נחשפים קודם לכן. התרשמנו כי היכרות מקצועית עם ההגדרות של הטרדה מינית ועם הסימנים המזהים הראשונים של פגיעה, העניקה למורים לא רק ידע מעשי אלא גם תחושת ביטחון, ובכך הגבירו את רגישותם לנושא.

נירה, סייעת לימודית, סיפרה בזמן מפגש קבוצתי: "החלטתי לשוחח בעדינות עם אחת הנערות שנזקקו לעזרה צמודה בלימודים, על נושא המקלחת והניקיון, בתגובה אמרה לי הנערה: "את חושבת שאני מלוכלכת, אין לך מושג עד כמה אני באמת מלוכלכת...". במפגש שהתקיים לאחר מכן סיפרה מחנכת אחרת: "השבוע בזמן שעת חברה, ישבתי רק עם הנערות בכיתה, ושוחחנו על הנושא של חיזור וזוגיות. מהר מאוד הבנות התחילו להתבדח ביניהן מי בתולה ומי כבר לא. לפתע אחת הנערות התבדחה ואמרה: "אני כבר לא בתולה, שכבתי עם אבא שלי". די נבהלתי, לא הייתי בטוחה כיצד עלי להגיב. בכל הקשר אחר אולי הייתי מבטלת את האמירה שלה, אבל לאור מה שנחשפנו אליו בהשתלמות, החלטתי לבדוק במה דברים אמורים".

תהליך העצמת המורות/ים תרם לחשיפתם של סיפורי הפגיעה, אך הוביל במקביל לצורך שלהם להתמודד עם העיסוק המערכתי של המסגרת החינוכית כולה עם סיפור הפגיעה.

מחשיפה להתמודדות - כדור השלג מתגלגל במדרון

כאשר אירוע של פגיעה מינית נחשף בתוך מערכת בית הספר ישנם מספר רב של גורמים הלוקחים חלק בהתמודדות עם האירוע: חלקם מתוך בית הספר, כגון

המנהלת והיועצת, וחלקם מחוץ לבית הספר - כמו ההורים והיחידה למניעת אלימות מינית במשרד החינוך. אך מה עם אותם הגורמים שיודעים על כך בעקיפין או שהגיעה אליהם השמועה? הילדים האחרים בכיתה, הילדים האחרים בבית הספר, שאר המורים של השכבה, אנשי המזכירות והאדמיניסטרציה, מורים מחליפים... מרגע חשיפת האירוע, כל המעורבים אמורים להתמודד עם מקרה מורכב, רווי סודות, אלימות, פחד, שתיקה, השתקה ובושה. המעורבים לא תמיד יודעים מה לעשות עם האינפורמציה שהגיעה אליהם, לא יודעים אל מי לפנות, כיצד להכיל ואיך לתווך את האירוע אל תוך החיים המקצועיים והאישיים שלהם. בייחוד במקרה של פגיעה בין תלמידים/ות, הילדים קרועים בין נאמנותם לנפגעת/ת לבין נאמנותם לתוקף, בשאלות אמון ואמונה. המורות/ים משותקים כתוצאה מדילמות הקשורות לחובה החוקית שלהם לדווח לרשויות המדינה על המקרה, ולאופן הנכון שבו יש לעסוק במקרה בכיתה. במפגשים עלה החשש כי בעקבות חשיפת מקרה בבית הספר, כדור השלג מתחיל להתגלגל ללא מעצור במדרון. לדוגמה, בחטיבת ביניים במרכז הארץ, חשיפת מקרה של פגיעה מינית באחת הנערות הובילה לגילוי של מקרים נוספים של נערות בשכבה שנפגעו אף הן. במקרה אחר, התלוננה ילדה על הטרדה מינית מצד ילד אחר בכיתה במהלך שיעור. בירור המקרה העלה חשד לגילוי עריות במשפחתה. לתחושת המורות/ים התעצמות ה"סיפור" ואובדן השליטה באים לידי ביטוי גם בכניסתם של אנשי מקצוע נוספים לתמונה (למשל פקידת סעד). כאשר מתגלה בסופו של דבר מקרה של פגיעה מינית, המעורבים/ות בדבר ימצאו עצמם מתמודדים עם זוועה שלא היו מוכנים לה, שהם אינם רוצים בה, לעיתים הם אינם מוכשרים להתמודד עימה מסיבות שונות, ובכל מקרה היו מעדיפים תמיד שלא תתקיים. הבחירה הטבעית של אנשי החינוך, בדומה לכל אדם, היא למזער, להדחיק ולהכחיש את הסימנים "האדומים". בחירה כזו פירושה המשך הפגיעה בקטין וצמצום סיכויי ההחלמה והשיקום. בתיאורי המורות עולה כי הן חשות לבד בכיתה, ללא תמיכה או יכולת לפעול. כך, בעל כורחה, מצטרפת המורה לקשר השתיקה שבין התוקף לנפגעת/ת, והופכת גם אותה לבודדה בכיתה.

במהלך ההשתלמות נוכחנו לדעת כי אפשר להתיר את

או לחוסר יכולת שלו לטפל במקרה. ברמה המערכתית, המסר המרכזי שמערכת בית הספר מעבירה כיום למורים הוא: "זה לא התפקיד שלכם" ו"אתם לא יכולים להתמודד עם זה בשום צורה". העובדה כי אנשי החינוך אינם עוברים הכשרה ראשונית בנושא אף היא מחזקת את המסר כי אין זה מתפקידם. המורה, בניגוד ליועצת או למנהלת, מוצאת את עצמה היחידה שאיננה ב־doing טיפולי או במוקד קבלת החלטות, על אף שפעמים רבות היא הקשורה ביותר אל הנפגע/ת והיא זו שחשפה את המקרה. כאשר אנו אומרות

doing טיפולי, הכוונה היא שמצפים שהמורה תדווח על האירוע, אך היא איננה אמונה על הטיפול המערכתי או הנפשי. בעבודתנו נוכחנו כי אין די מודעות לשיתוף של המורה בתוך הצוות או הוועדה העוסקת במקרה. לעיתים גם כשכבר מתקיימת חקירה, על המורה ושאר הגורמים בבית הספר נאסר לדבר ולעסוק באופן ישיר במקרה מחשש מזיהום חקירה. בתוך כל הסערה, המורה נאלצת להתמודד לבדה עם הצפה רגשית גדולה ועם דילמות יומיומיות קשות שמעוררת הפגיעה. לנוכח המפגש עם התחושות הקשות שפגיעה מעין זו מעוררת, המורה נותרת ללא הדרכה מקצועית ובלי קבוצת תמיכה של עמיתים. כאן יש להפריד בין מקרים של הטרדה מינית מילולית שמתרחשת בכיתה, ובין אירוע של תקיפה מינית. במקרה של הטרדה מינית מילולית חד-פעמית מצפים מהמורה לטפל במקרה באופן חינוכי ואף רגשי. למשל, אם באמצע שיעור מתמטיקה אומר אחד התלמידים לחברו: "אתה לא מבין כלום, יא הומו". המורה נדרשת לטפל באמירה כזו באופן חינוכי ברמה הכיתתית ובשיחה אישית עם כל התלמידים המעורבים. כל זה הוא המנדט של המורה, אולם במקרה של תקיפה מינית חמורה יותר, המורה מצויה במלכוד כיוון שמנדט זה נלקח ממנה ברמה הטיפולית והמערכתית, ואז נוצרת תחושת תסכול וחוסר אונים.

ברמה האישית, בתוך המערכת החינוכית נוצר פעמים רבות משולש אנושי, שמקשה להתמודד עם המקרה. קודקודיו של המשולש הם: המורה (מחנכת או מורה

הקשר, קשר השתיקה, באמצעות הקבוצה. חברות הקבוצה הצליחו, למרות ההבדלים העצומים ביניהן, ליצור מרחב בטוח ומוגן זו עבור זו, מרחב שבו ניתן לשתף בהתלבטויות סביב הנושא. את אחד הסיפורים המרגשים בהקשר זה הביאה משתתפת דתייה אדוקה שעבדה כמורה בבית ספר במזרח ירושלים: "חשדתי כי אחת הילדות בכיתה שלי נפגעה מינית בבית, ולמרות שזה מאוד לא מקובל, ואפילו מסכן את תפקידי, דיווחתי על כך ישירות ליועצת ולמנהל. לאחר שנוכחתי כי לא קורה כלום, הרמתי טלפון למנהל ואמרתי לו במילים האלה: "אתה ישן בליילה? כי אני לא. ואני לא אירדם עד שלא תעשו משהו בנידון".

נוכחים נפקדים

עיקר העיסוק של אנשי המקצוע בהתמודדות עם פגיעה מינית מתקיים במרחב הטיפולי, אך קולם של המורות/ים כמעט ולא נשמע. מקומם של אנשי החינוך נפקד מהשיח בנושא, למרות נוכחותם האינטנסיבית בשטח. החוויות והקשיים שתיארו המשתתפות בתוכנית, מרמזים על כך שקיימים אפיונים ייחודיים לסיפורי ההתמודדות של מורות/ים עם פגיעה מינית בכיתות. למלחמה בפגיעה מינית בבתי הספר שותפים אנשי מקצוע רבים, ביניהם אנשי טיפול וחינוך. שני התחומים חולקים קשיים משותפים בהתמודדותם עם הנושא, ביניהם חובת הדיווח לרשויות על פגיעה בחסר ישע, הליווי האינטנסיבי (בין אם טיפולי, ובין אם חינוכי) של הנפגע/ת, והיעדר הכשרה מקצועית ומחייבת בתחום. עם זאת, ההבדלים בין מטפל/ת ובין מורה עשויים, לדעתנו, להסביר חלק מהתסכול וחוסר האונים הרב שפגשו אצל המורים. למורים אין תפקיד טיפולי מוגדר ביחס לנפגע/ת או לתוקפים, הם אינם יכולים "לבחור" לסרב במי לטפל, אין להם מי שמדריך אותם בנוגע לתכנים שאינם לימודיים והעבודה שלהם מחייבת כל הזמן תפיסה מערכתית שכוללת גם את שאר התלמידים, ההורים ומערכת בית הספר.

מכאן עולה כי בחשיפת מקרה של פגיעה מינית קיימים גורמים רבים שמובילים למצוקה גדולה של המורה

והן של הנפגעת/ת. הכרה בשורשיה העמוקים של האלימות המינית בחברה, תאפשר את מיגורה מסביבת בית הספר, ומהחברה הישראלית בכלל.

מבדידות לשותפות

נכונותם של המורים והמורות שפגשנו להגיע להשתלמות בנושא איננה מובנת מאליה. המפגש עם הנושא היה מסע מורכב וכואב של כל אחת ואחד עם עצמו ועם תלמידיו, ושלנו כקבוצה הטרוגנית¹². מצד אחד היו תחושות של סיפוק והתרגשות מהלמידה "היה לי כיף להגיע שוב לאוניברסיטה, להסתובב במסדרונות. הרגשתי שאני לומדת, פשוט נהניתי להגיע לכאן". מצד שני צפו תחושות של חרדה וחוסר אונים לנוכח הנושא. התחום של פגיעה מינית נגע בחייהם האישיים של המשתלמים: "תכני ההשתלמות השפיעו עלי מאוד. הייתי בודק עם הילדים שלי כל הזמן אם הם בסדר. אם לא עובר עליהם משהו. כל פעם שאחד/ת מהם היה קצת עצוב הייתי שואל ושואל. לא פשוט", "פתאום נחשפתי לצד האפל של החיים, לשחור שבשחור. מאוד קשה. אני אדם אחר היום. פתאום אני מבינה שיש דברים שלא ראיתי".

תוצאות ההכשרה באו לידי ביטוי לא רק ברמה של ההתפתחות המקצועית-האישית של משתתפי התוכנית, אלא גם ברמה החינוכית הרחבה. למרות הקושי הרב בהתמודדות עם הנושא, נוכחנו כי המורות והמורים שהשתתפו בהשתלמויות בחרו להיות פעילים ולהילחם בהשתלמות, הובילו פעמים רבות לא רק לביורור מעמיק של המצוקה, אלא גם לטיפול מהיר ויעיל במקרים שהתגלו כפגיעה מינית. כך שיתפה אפרת - סטודנטית שמתמחה כסייעת בבית ספר יסודי-דתי בשכונת מצוקה בירושלים: "במהלך הקורס, לאחר שלמדנו את סימני הזיהוי של התעללות מינית בילדים, שמתי לב שמהו מטריד אותי אצל אחד הילדים בבית ספר, שמאוד קשור אליי. מדובר בילד שסובל מקשיי למידה, בעל פיגור קל. הילד, שבא ממשפחה ענייה מאוד, התחיל לפתע להופיע

מקצועית), הנפגעת/ת והתוקף¹⁰. מערכות היחסים הקודמות של המורה ותפיסותיו את התלמידים הפוגעים והנפגעים משפיעות על אופן התמודדותו עם המקרה. לעיתים המורה תחוש אמפתיה גדולה אל הנפגעת/ת וכעס כלפי התוקף, אם נניח הילד הפוגע היה תלמיד בעייתי עוד קודם לכן. במקרים אחרים יתכן שהמורה תחוש הזדהות, כיוון שהמקרה מעלה בה זיכרון אישי כואב מפגיעה מינית¹¹. במקרים אחרים, המורה תאשים את הנפגעת, ותזדהה דווקא עם התוקף. סמדר, מחנכת בחטיבה, מעידה על עצמה: "התקשיתי לכעוס על התוקף. הוא היה מאוד חמוד, נחמד. בכלל לא חשבתי שהוא יכול לעשות את הדברים המזעזעים האלה. חמש דקות אחרי ששמעתי את ההאשמות כלפיו כבר הייתי צריכה לשבת איתו, ללמד אותו כרגיל". בעולם הטיפול מקפידים על הפרדה בין האדם שמטפל בקורבן ובין האדם שמטפל בנפגע. כך אמר למשל, רני לוי, עו"ס קליני, בהרצאה שנתן בהשתלמות: "את חייבת להכריע במי את מטפלת, בקורבן או בתוקף, אחרת את תישברי". בפועל, המורה נדרשת לרוב להמשיך ללמד הן את הנפגעת והן את התוקף "כרגיל", ללא כל ליווי מקצועי או הדרכה.

תחושות אלו מובילות לשתיקה, השתקה, חוסר תגובה. הנפגעת/ת והמורה נשארים לבד בכיתה. לא מתפתח שיח ברמה החינוכית והחברתית בכיתה, הילדים/ות בכיתה שאינם שותפים למקרה לא מקבלים לגיטימציה לתחושות, לפחדים ולשאר הרגשות שהמקרה עורר בהם. לא נאמרת אמירה חד-משמעית לשום כיוון, והמצב שנוצר הוא כר פורה להשתקה נוספת של הנפגעת/ת, לגיטימציה עקיפה להמשך התקיפה, ולא נוצר אקלים מוגן ובטוח במרחב בית הספר. התפיסה החינוכית לפיה הטיפול בנושא אלימות מינית הוא המנדט של אנשי הטיפול בלבד, נובעת בין היתר מהתפיסה החברתית הרחבה הטוענת, שפגיעה מינית היא אירוע פרטי בין שני אנשים. הנטייה לצמצם את הדיון בתופעה לתחום בריאות הנפש בלבד, מחזקת את התפיסה המוטעית שאלימות מינית היא תוצאה של התנהגות ספציפית, אישיותית ופתולוגית הן של התוקף

10 במקרים רבים ישנו יותר מתוקף אחד ו/או יותר מנפגעת/ת אחד.

11 ההשלכות הנפשיות של המפגש בין מורים לתלמידי נפגעי פגיעה מינית, ותופעת הטראומה המשינית טרם נחקרו.

12 במסגרת הנוכחית לא נוכל להרחיב על ההיבטים הקבוצתיים הייחודיים של עיבוד הנושא של אלימות מינית בקבוצה כה הטרוגנית.

בתחום של פגיעה מינית, במסגרת ההכשרה הבסיסית והשתלמויות המשך אחת לכמה שנים תוך כדי עבודה שוטפת. ההכשרה צריכה להיות מותאמת לתפקיד המורה, ומשולבת בניתוחי מקרה מתאימים. מניסיונו, לא ניתן לרכוש כלים אפקטיביים להתמודד עם אלימות מינית באמצעות מפגש חד-פעמי, ולכן אנחנו מציעות ליישם מודל תלת-שלבי שמקביל להתפתחות המקצועית של המורה בשדה:

1. קורס הכשרה חובה בלימודי הוראה.
2. השתלמות שלב א' (אחרי כשנתיים מינימום הוראה), ממוקדת בהיכרות עם התחום.
3. השתלמות שלב ב' (משלימה את הראשונה), מתן כלים יישומיים להתמודדות בשטח.

בנוסף להכשרה בנושא, ולנוכח הקשיים המתעוררים באופן טבעי ביומיום, יש לדאוג לליווי, סיוע ותמיכה מקצועיים לאנשי חינוך שמלווים נפגעים ותוקפים של אלימות מינית בכיתות.

ג'ודית לואיס הרמן קוראת לנו לפעול: "גדול הפיתוי לעמוד לימין התוקף. זה אינו מבקש אלא שהצופה מן הצד יושב בחיבוק ידיים. הוא פונה אל הרצון האוניברסלי שלא לראות רע, לא לשמוע עליו ולא לדבר עליו. הנפגע, לעומת זאת, מבקש מן העומד מן הצד לחלוק עימו את משא הכאב. הוא תובע פעולה, מעורבות וזכירה"¹⁴.

לסיכום, אנו מאמינות כי הגברת המודעות של הצוותים החינוכיים לתופעות של אלימות מינית ולחשיבות התמיכה בנפגעים, לא רק תתרום לסיכויי שילדים ובני נוער יבחרו לגלות את סודם, אלא גם תוביל להנחלת נורמות התנהגות מכבדות, ליצירת אקלים בטוח ונעים בכיתות, ובסופו של דבר תפחית את שיעור הפגיעה המינית בבתי הספר. עוד רבה המלאכה...

בבית הספר עם ממתקים ומתנות קטנות. במקביל הוא התלונן על כך שכואב לו לשבת, שכואב לו הראש, וחל שינוי בהתנהגות הכללית שלו. לאור התכנים שלמדנו בקורס, נדלקה אצלי נורה אדומה שמשוה לא בסדר, אבל חששתי ממה שאני עלולה לגלות. החלטתי לפנות ליועצת, ולהתחיל בתהליך בירור. בשיחה מעמיקה עם הילד הוא חשף את העובדה שהוא נאנס במשך כשנה על ידי שכן שלו בשכונה. חשתי כאב עצום. עם זאת, חשתי הקלה מסוימת, כי הפגיעה נפסקה, והילד קיבל טיפול".

לשמחתנו, מעגלי ההשפעה של ההשתלמות התרחבו ונגעו בחזרה בקהילות שמהן הגיעו המורות/ים: נכתבו והועברו בפועל עשרות מערכי שיעור, שהתאמו לאוכלוסיות הייחודיות עימם עבדה כל מורה, נבנתה סדרת סדנאות לילדות במגזר החרדי, למתבגרים במגזר הערבי ולנוער בסיכון. משתתפות רבות יזמו הרצאות וסדנאות לאנשי הצוות שלהן במסגרות בהן עבדו. הקבוצות השונות הצליחו ליצור מרחב של לימוד ותמיכה, שאיפשר לאנשי החינוך לתפוס את מקומם הטבעי כסוכני שינוי חברתי וכמובילי דרך, כל אחד במסגרתו.

לאן הולכים מכאן?

הפגיעה המינית בבתי הספר היא אחת התופעות הנפוצות והחמורות. המחקר מצביע על הצורך בהכשרת מורים לשם הגברת המודעות והתמודדות מקצועית יעילה ונכונה עם התופעה¹³. למרות ההכרה הרשמית של משרד החינוך בחשיבות הנושא ובצורך הקיים בשטח, לא קיימת כיום כל הכשרה מחייבת של אנשי חינוך בתחום (לא במסגרת לימודי תעודת ההוראה הבסיסיים, ולא בהכשרות בהמשך). על מנת ליצור שינוי יש לקיים הכשרות חובה למורים/ות

13 טאובר, ד. (2003). עמדות מורים בחטיבות ביניים ובחטיבות עליונות ביחס להטרדה מינית בין תלמידים בבתי הספר. עבודת גמר לקבלת תואר מוסתר. בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

14 הרמן, ל', ג'. (1992). טראומה והחלמה. הוצאת עם עובד: הוצאת אופקים.

פורום

פורום "קיימות" הוא מסגרת לעשייה חברתית-אקטיביסטית של נשים שעברו פגיעה מינית, הפועל במרכז הסיוע לנפגעות אונס ותקיפה מינית בירושלים.

"קיימות"

הפורום הוקם על ידי נשים שעברו פגיעה מינית, במטרה להביא לשינוי חברתי במגוון מישורים ובקרב סוגי אוכלוסייה שונים, בכל הנוגע לפגיעה מינית ולהשלכותיה על חיי הנפגעות.

העשייה בפורום מגוונת. כמה דוגמאות מן השנה החולפת: חברות הפורום העלו מיצג, המורכב מקטעי כתיבה ושירה, במסגרת יום עיון למטפלות/ים. חברות הפורום נפגשו עם מורים/ות משתתפי קורס בנושא פגיעה מינית וכן עם סטודנטים/ות לעבודה סוציאלית. בפגישות אלה ישנו ניסיון לחבר את אנשי המקצוע השונים לסוגיית ההתמודדות המורכבת עם הפגיעה המינית, כמו גם לחשוף את ההיבטים המיוחדים בהם החברה שותפה להסתרה ולהשתקה של הפגיעות המיניות.

בנוסף, הפורום מוביל שינויי חקיקה בתחום מימון הטיפול הנפשי לנפגעות ולהכרה באחריות המדינה לתופעה זו.

הקדשת חוברת זו לאלומות מינית ובתי ספר, העלתה בקרב חברות הפורום זיכרונות מורכבים מתקופת הילדות וההתבגרות בצל מתמיד של הפגיעה המינית. כמה מחברות הפורום העלו מקצת הזיכרונות וההרהורים שבעקבותיהם על הכתב.

א ס י פ ת ה ו ר י ם

עידית בן שושן

הכותבת חברה בפורום "קיימות"

איור: נינו ביניאשילי

חיוכים וצחקוקים. היא כמו התחבאה מאחורי הגב של אמא שגם היא נראתה כמו מישהי שניסתה להתחבא ממציאות חדשה שהייתה צריכה להתמודד איתה ולא יכלה, כמו שלא יכלה להתמודד עם כל שאר המציאויות בהן חיה.

לילדה לא היה גב להתחבא מאחוריו וזה המצב שבלי לדעת נדבק אליה ונהיה חלק מגורלה בבית הספר, ובכלל לא יהיה לה גב או אמא שתגן עליה. אף אחד כאן לא ינסה להבין את אופן התנהגותה השונה, האחרת. אף אחד לא יבחין בעצב בעינה, אף אחד גם לא יטה לבו ותשומת לבו לחשוב למה בקיץ היא מגיעה עם חולצות ארוכות. כמתחבאת מהיום הראשון שלה, הסימנים על גופה יוחבאו אף הם.

אסיפת הורים היא אירוע טראומטי בפני עצמו, כך חשבתי כילדה. אני יושבת בבית, כוססת ציפורניים, מחכה שאמא תחזור עם בשורות האיוב עד כמה אני לא טובה, הפוטנציאל הלא ממומש. בהמשך תספר לאבא וההמשך ידוע מראש. ערב של מכות, התעללות מילולית, קללות נוראיות שמקרבות אותי לקברי, שבסופו אני אבטיח שאפתח דף לבן, דף חדש. אשתפר, אעשה מאמץ ואצליח להגשים משהו שאינו ברור מהו...

אמא חזרה ואמרה שהמורה אורה אמרה לה באסיפת ההורים, שבחיים כמו שצריך רופאים ואחיות, מורים ומהנדסים, צריך גם מנקי רחובות ועוזרות בית ולא הוסיפה עוד, לא היה צורך להוסיף דבר... המסר עבר – אני אהיה עוזרת בית, יותר מזה זה כבר מין דמיון אולי הזיה, עוזרת בית.

היא תשמע את המורה הראשונה, שתלווה אותה במשך שלוש השנים הראשונות שלה, קוראת בשמה באופן מסוים שיהיה שמור לה ולעוד ילד אחד, מנחם קוראים לו, והוא אוכל את העיפרון, נימה מזלזלת יש באופן המסוים בו קוראת המורה בשמה. "בואי ללוח", היא מצווה, "ותכתבי את המילה הייתה". אוי, היא טעתה בכתיבת המילה "תעתה". הכיתה גועה מצחוק המורה ממשיכה, לרגע לא מהסה את קולות הצחוק. גם שתי הבנות הבלונדיניות עם הקוקיות

אורה קראו לה, היא לא הייתה המורה הראשונה. היא כבר הגיעה אחרי רצף של "הצלחות" שהיו לי עם מורות בבית הספר, והראשונה הייתה אכן הראשונה. בכיתה אל"ף מגיעה ילדה לבית הספר. ילדה שנראתה אולי קצת שונה, אחרת, מוזרה, שקטה, כמעט יותר מדי שקטה. כהת עור, עם תלחלים שחורים, שונה בנוף הלבן והבלונדיני ששלט בכיתה. כשנכנסה כבר ישבו כמה ילדות עם שיער ארוך בלונדיני כחובן, קשור בקוקיות אדומות עם

למחרת היא תגיע לבית הספר ביום קיץ חם עם חולצה ארוכת שרוולים, פנים נפולות, תגיש למורה את המכתב החתום. המורה תעיף מבט במכתב החתום ותורה לה לשבת בשורה הראשונה. לרגע לא תביט המורה על העיניים האדומות, על הגוף החתום בסימני האתמול, שכמו המכתב נחתם על ידי הוריה. לזאת לא תשים לב המורה. עכשיו כבר פנתה בחיוך מאיר פנים להקשיב לילד עם החולצה הלבנה שיושב ליד הילדה עם הקוקייה האדומה. לה היא הורתה בקול מעליב ובפנים מנוכרות לשבת בשורה הראשונה ליד הילד שאוכל את קצה העיפרון וזוכה אף הוא לחיבתה היתרה. הילדה התיישבה היכן שהורו לה, נותנת לגופה הקטן לנוח על הכיסא, נפשה כבר לא שם נפשה משוטטת בעולמות אחרים שצבועים בצבעים אחרים שיש בהם תקווה.

האדומות צוחקות, הן חביבות עליה, אותן בשום אופן לא תהסה. גם האמהות שלהן שמגיעות לבושות לפי צו האופנה עם ענני ריח סביבן חביבות עליה. לא, היא לא תפסיק את געיית הצחוק, היא תצטרף אליו, הילדה עומדת שם מושפלת היא כבר לא שם, רק גופה שם, היא מאומנת בזה, לקחת את עצמה למקום אחר, הגוף לא כל כך חשוב. הוא מיוסר עומד שם. היא כבר לא שומעת דבר, רק כשהמורה מגביהה את קולה קוראת בשמה ונועצת בה מבט מאיים היא חוזרת לרגע אל גופה אל אותה מציאות עגומה. "עכשיו את הולכת הביתה עם פתק להורים שלא ידעת את המילים בהכתבה".

פתק להורים, הילדה חושבת רגע או אולי לא חושבת, יותר עוברת בתוך גופה תחושת האימה ממה שעוד צפוי לגופה באותו ערב... את הולכת עכשיו הביתה ואני רוצה שתלווה אותך הילדה עם הצמה הבלונדינית והקוקייה האדומה, כי מנת ההשפלה שספגה ותספוג אינה יודעת די.

ר ח ו ק מ ה י ב ו ץ

איולה

הכותבת חברה בפורום "קיימות"

איור: קרן תגר

לפושע. עד עצם היום הזה הסיפור מתחבא מתחת לשטיח ובכל פעם יש מי שעושה הכול כדי להחביא אותו שוב ושוב.

לאחרונה שמעתי שמי שהייתה "המחנכת" שלנו באותן השנים הצטרפה לקורס מתנדבות באחד ממרכזי הסיוע. אולי היא תצליח להסתכל לאחור ולראות את החור השחור, שבו כולנו נמצאים וגם היינו. במבט לאחור, אם זה היה קורה מול העיניים שלי סביר להניח שזה היה נגמר הרבה לפני.

העובדה היא שרק לפני מספר שבועות נאלצתי, ולא בפעם הראשונה, לבצע תהליך של התערבות ולגייס את הכוחות שלי ושל אחרים לטיפול במקרה של פגיעה. היום אני קולטת כמו ראדאר את הילדים והילדות, הנערים והנערות, הגברים והנשים. כולם באים לשתף בחוויות שעברו, בדרך זו או אחרת. הנושא המדובר תמיד "באחד

על אחד", בשקט!

כל בני קבוצתי עזבו את הקיבוץ. כולנו מאוד מוצלחים ונפלאים מחוץ לקיבוץ. חשוב לציין כי רק בעקבות פנייה שלי לבני הקבוצה שלי, התחלנו לדבר על זה וגילינו שכולנו קורבנות, עד אז כל אחד חי עם הכאב שלו לבד!

כיום אני בת 35, מנהלת מערכת חינוך קיבוצית ומחנכת תלמידים עם לקויות למידה רחוק מהקיבוץ. מעבר לזה התחלתי בטיפול פסיכולוגי. הקיבוץ ואני-

נולדתי בקיבוץ בצפון הארץ, מספחי הלינה המשותפת. עד כיתה ד' לא קראתי (אני לקוית למידה). בחופש של כיתה ד' נאנסתי פעמיים ע"י בן קיבוץ בכיתה י'. הפיתוי היה מתוחכם בעזרת "אגוזי". עד היום אני מתקשה עם "אגוזי".

מרגע האונס השני הסתגרתי בספרייה. הספרייה הייתה מקום מוגן ובטוח. אז למדתי לקרוא.

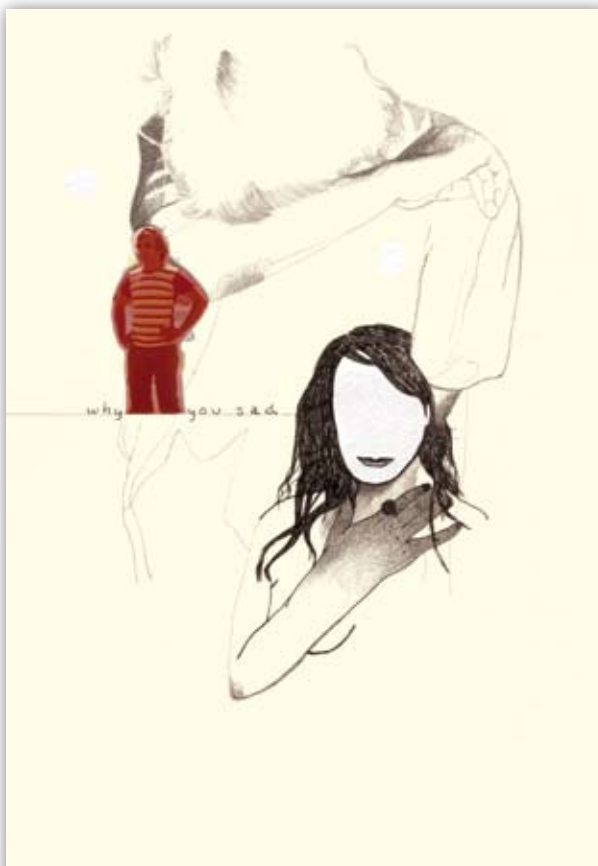
החרא לא פגע רק בי אלא גם בבני קבוצתי. אף אחד מהמבוגרים לא ראה שמשהו לא תקין. כולנו דיברנו את הפגיעה, הקבוצה כולה הפכה להיות פראי אדם.

כולנו דיברנו את הפגיעה באופן אישי. אם קודם לכן הייתי דחווה וניסיתי "להתקבל", עכשיו הפסקתי, השמנתי בצורה ניכרת לעין, סגנון הלבוש שלי השתנה ובאופן כללי הפכתי לאדם שונה.

החרא הגדיל לעשות והפך להיות המדריך שלנו. סירבנו להשתתף בפעולות שלו, איש לא חשב שזה חשוד. הוא אנס אותנו במקלט המחובר לבית הילדים. בתקופת הקטיושות סירבנו להיכנס למקלט. איש לא חשד.

גם בבית הספר התלוננו שאנחנו קבוצה "חלשה" לימודית ומופרעת התנהגותית.

אני רוצה לשאול למה, למה אף אחד לא ראה, לא חיבר לא הבין לא חשב. למה קיבוץ ש"כאילו" הוא המקום הכי בטוח לילדים, הפך להיות המקום הבטוח

אני כותבת לכם היום לא בגלל שאני צריכה לשפוך את הלב, אני כותבת כי אני מחויבת לבקש מכל אחד ואחת מכם לפתוח את העיניים ואת הלב ולאפשר לילדים ולילדות שמסביבכם לבוא ולשתף. עברתי מאות שיחות עם עו"סים ופסיכולוגים שלא הצליחו מעולם להבין. כולם חשבו שיש לי בעיה בגלל שאני שמנה, אף אחד לא חשב לבדוק למה השמנתי!

משפחתי ניהלנו בעצם מאבק משפחתי כואב שנמשך שלוש שנים ארוכות למימון הטיפול, כי הקיבוץ לא חשב שהוא נושא באחריות כלשהי. המקום שפעם מזמן היה בית, לקח סוף סוף סוג של אחריות שקטה, יש לציין אך משלמת, תודה לאל!

אני היום חזקה הודות למשפחה על כל המורכבות שבכך, לחברים ולחברות, לבני הקבוצה שלי, לנשים הטובות במרכז לסיוע, לפסיכולוג שלי ולקולגות שלי שתומכים בי.

קייט

הכותבת חברה בפורום "קיימות"

איור: יוליה קרוזמן

שבועיים שכמעט תמיד הובילו לטיפול רפואי מייד. בכיתה ח' או ט', כבר לא זוכרת, הייתה לי זלקת ריאות במשך שלושה חודשים. הגוף פשוט חדל לתפקד. התחלתי לאבד מהשליטה שהחזיקה אותי כל כך הרבה שנים. בכי היסטרי בשירותים, לא נותנת שייגעו, לא נותנת שיחבקו, ואף אחד לא שאל. לבסוף אחרי שידולים אינספור סיפרתי לחברה הכי טובה שלי. קיבלתי את החיבוק הראשון שלי לאחר כמעט 6 שנים.

ההתמוטטויות לא פסקו אבל הם כן האטו. הסימנים החיצוניים נשארו עד סוף

התיכון, ואף אחד לא שאל, אף אחד לא התעניין. בגיל עשרים הגעתי לקצה החוט. רציתי למות. הסתכלתי למוות בעיניים ולבסוף החלטתי שאני את דרכי עוד לא סיימתי. לאחר טיפול ממושך השתקמתי ועכשיו אני כבר לא זועקת וכבר לא מקווה לעזרה שלא תגיע.

לא אוהבת שייגעו בי וכל בית הספר יודע. רוצה לספר אבל לא שואלים. את הפגיעה המינית הראשונה אני זוכרת מכיתה ד', המון פגיעות שונות ע"י אנשים שונים. הסתגרתי בעצמי, קראתי מזריחה ועד שקיעה. התחלתי להראות כל מיני לקויות למידה. הציונים שלי נפלו ונשארו בשפל עד כיתה י"א. היום כשאני מסתכלת אחורה, אני יכולה לראות את הסימנים הברורים של מצוקה. גנבתי מתלמידים אחרים, התבודדתי, רבתי, התנהגתי באופן משונה שזועק לתשומת לב, אבל אף אחד לא שאל, ואף

אחד לא התעניין. רק עונשים והרחקות מהלימודים מדי פעם.

כשהגעתי לחטיבת הביניים הגעתי גם למקום של אין חזור. כבר לא יכולתי לשתוק. הסבל נהפך לבלתי נסבל. העור שלי זחל, הייתי חולה, היה לי חום, התקפי אסטמה

ש י ת ו ע ל י י

רונית ל. (ניתוי)

הכתבת חברה בפורום "קיימות"

איור: אפרת חסון

חסרי הבסיס גרמו לי נזק רב. מצד אמי נדרשתי לחדול לחלוטין מלשתף מישהו "מבחוץ" במה שקורה ב"עניינים הפרטיים" שלנו, ומצד עצמי שוכנעתי באופן סופי שאין שום אפשרות לקיים שיחה אישית עם המחנכת, כאשר לא רק שאיני מובנת כיאות אלא שדבריי מיד מוצאים דרכם לאוזנם של הוריי. אני ידעתי היטב, שהמשמעות היחידה של לספר משהו מחוויותי או ממצבי להוריי, היא שאסבול יותר ביקורת, האשמה, השתקה והעלמה. לא היה שום סיכוי שבעולם לזכות לתמיכה ממשפחתי.

הופנית לשיחה אצל יועצת בית הספר, אולם לא יכולתי לומר לה דבר או חצי דבר, בהתחשב בכך שהכרתי אותה קודם לכן כמורה בחטיבת הביניים. בשום פנים ואופן לא יכולתי לדבר איתה. היחסים הקרובים בינה לבין המחנכת אף חיזקו אצלי את התחושה שלא כדאי לדבר. הרגשתי גם שכל מה שאומר לה, יזרום באופן מייד לראשי המחנכת, אלא גם לאמי ול"שורות האחרונות" בחדר המורות.

עברתי תקופה קשה מאוד, לבד. לבד לגמרי. בלי אף נפש חיה לספר לה את מה שעברתי. יתרה מזו: הייתי חייבת לעשות מאמץ מתמיד להסוות את הכאב, המצוקה והקושי שחוויתי, כי לכל טיפת חשיפה היה מחיר שלא יכולתי לשלם.

ימי התיכון היו הקשים ביותר. עברתי תקיפות מיניות שחירבו את נפשי, אך סביבתי הקרובה היתה אטומה וחסרת רגישות למתרחש בחיי. רק שנים אחרי סיום הלימודים יכולתי להתחיל לספר לעצמי, למטפלת שלי, ובהמשך לנשים אחרות (ולימים לאשתי האהובה) את החוויות הנוראיות שעברתי באותה תקופה.

הפער ביני לבין בית הספר, המחנכות והמורות, היה עצום ובלתי ניתן לגישור. אף כי הייתי תלמידה מצטיינת ומעורבת היטב ב"חברת התלמידים", הייתי גם במשבר נפשי חמור ואף אחת לא הצליחה (או בכלל ניסתה) לעזור לי.

בסוף הקיץ שבין כיתה ט' ל'י, נאנסתי פעמיים באותו היום, באופן אוראלי. אין לתאר את תחושת הקבס והשנאה העצמית אשר ליוותה אותי עם תחילת שנת הלימודים. עליתי במשקל, שיערי היתלתל לאורך פניי והסתירן, בגדיי נתלו ברישול ניכר על גופי. מחנכת הכיתה, אישה קשוחה למדי, קיימה איתי, כמו גם עם יתר התלמידים, שיחת היכרות. במהלך אותה שיחה ניסיתי כנראה לרמוז על בעיות כלשהן. המחנכת הבינה לא נכון את דבריי, ובשיחת טלפון עם אמי שאלה האם נכון שהיא ואבי עומדים בפני גירושין. הדברים

הרגשתי שיש לי מקום בעולם, שהחוויות שלי הן בעלות משקל - תחושות שהיו זרות לי לחלוטין בתקופת התיכון, אשר דווקא בה הייתי זקוקה יותר מכל למישהי שתקשיב, שתשים לב, שתהיה ולו במעט איתי.

עברתי תקיפות מיניות נוספות. לא היה לי מי או מה שיגנו עליי.

בנסיעה לחו"ל מיד אחרי סיום בחינות הבגרות, כשמגן ההוקרה על פעילותי לטובת חברת התלמידים שוכן בארון בבית הוריי, עברתי מעשי אונס נוספים.

שלוש שנים לאחר מכן, ואני סטודנטית באוניברסיטה, השתתפתי בקורס מתנדבות במחלקה החינוכית במרכז הסיוע בירושלים. משבוע לשבוע התגברו הפלשבקים והדמיונות המאיימים. בעזרת המרכז ונשים יקרות, התחלתי במסע לטיפול בעצמי.

יחד עם חברותיי מפורום "קיימות", סיפרתי את סיפורי לקבוצת מורות ומורים שהשתתפו בהשתלמות שנערכה באוניברסיטה העברית. הרגשתי נוכחת, פיזית ונפשית,

מוטב מוקדם - חינוך לשוויון מגדרי כבר בבית הספר היסודי

אורית אנגלברג

הכותבת היא רכזת חינוך והסברה לשעבר במרכז סיוע לנפגעות תקיפה מינית חיפה והצפון

איור: עידית אנגמר

בקרוב ילדים בביה"ס היסודי, בתהליך של חמישה עד עשרה מפגשים, בנושאים הבאים: שוויון הזדמנויות בין המינים, מניעת אלימות, מניעת אלימות מינית ושבירת קשר השתיקה.

כחלק מן הגישה המערכתית של פרויקט החינוך, אנו מעדיפות לעבוד במקביל גם עם הצוות החינוכי של בית-הספר או של המוסד שבו פועלת התוכנית למניעת אלימות, כדי שיהיה מעורב במה שהילדים עוברים, ויוכל ללוות אותם בתהליך ואף להמשיך בו לאחר שהתוכנית של מרכז הסיוע מסתיימת.

המפגשים לילדים בגיל הזה הם באופי סדנתי, ומתקיימים בקבוצות של כ-15 ילדים (חצי כיתה).

תוך כדי צפייה בסרטים, הקשבה לסיפורים, משחקים, הצגות והפעלות תנועה ויצירה שונות, המנחים מעוררים את הילדים לשוחח על ההבדלים בין בנים ובנות ועל המשותף ביניהם, על התפקידים שממלאים גברים ונשים בבית, על סטריאוטיפים מגדריים, על חברויות, על גבולות והסכמה במערכות יחסים, על הזכות שלהם על גופם ועל החובה לכבד אחרים, על מגע לגיטימי ומגע שאינו לגיטימי, על סודות "טובים" וסודות "רעים" שחייבים לגלות, על הדילמה של "מלשין" מול "מציל" ועוד.

פעילות בקרב בני נוער למניעת תקיפה מינית, הביאה, בין השאר, למסקנה כי את החינוך לשוויון מגדרי ולמניעת תקיפה מינית יש להתחיל מוקדם יותר. מתנדבות ומתנדבי מרכז הסיוע בחיפה מעבירים סדנאות כבר בבתי הספר היסודיים.

לפני כאחת עשרה שנים החל לפעול במרכז הסיוע חיפה פרויקט חינוך להעלאת המודעות ולמניעת תקיפה מינית בקרב בני נוער. ככל שחלפו השנים ובעקבות תגובות מהשטת, הגענו למסקנה כי זו רק "טיפה בים": הן מבחינת התכנים שבהם עסקנו, והן מבחינת הגילאים שאיתם עבדנו. לצערנו, מתוך הנתונים על תקיפות מיניות נראה כי גם הגיל של התוקפים

וגם הגיל של הנפגעים הולך ויורד. יותר מאי פעם, ילדים צעירים חשופים לפגיעות מיניות.

הבנות אלו הובילו אותנו לשתי מסקנות: ראשית, צריך להתחיל קודם, תיכון זה כבר מאוחר מדי. שנית, צריך להתייחס לנושא באופן מערכתי יותר: לדבר על מערכות יחסים "בראות", על ההבניה המגדרית שלתוכה אנו גדלים - על הרווחים ועל המחירים שלה, ועל כבוד לזולת. לכן התחלנו לפני מספר שנים להפעיל את הפרויקט גם

להבחין בין סוגי מגע שונים - נעים, לא נעים ומבלבל. הכרת המאפיינים של מגע מבלבל (יכול להתחיל נעים ובהמשך להפוך ללא נעים). העלאה למודעות שהגדרות הן סובייקטיביות (מה שנעים לאחד לא נעים לאחר). זיהוי המקום הסובייקטיבי שכל אחד תוך נתינת כבוד לגופו של האחר.

מפגש שישי: חברות.

מטרות: לבחון סוגי קשרים בין בני לבנות. לבחון את הציפיות למגע בקשרי חברות (בהתאם לגיל האמה, כמובן).

מפגש שביעי: זה הסוד שלי.

מטרות: לבחון סוגי סודות. מהו סוד "טוב" ומהו סוד "רע"? זיהוי הקושי הרגשי בשמירת סוד "רע". בחינת הרווח מול ההפסד בשמירת הסוד מול חשיפת הסוד.

מפגש שמיני: נורות אדומות.

מטרות: זיהוי "נורות אדומות" שיכולות להוביל למצבים של פגיעה, עם אנשים זרים ומוכרים, בני גילם ומבוגרים. תרגול של זיהוי הנורות האדומות. בחינה של מצבים יומיומיים. חיזוק האינטואיציה - "רגשות הבטן", חיזוק הביטחון העצמי.

מפגש תשיעי: הגנה עצמית. איך אני יכול/ה לשמור על עצמי.

מטרות: בחינת דרכי ההתמודדות עם פגיעות שונות. העשרת מגוון התגובות האפשריות, המילוליות והבלתי-מילוליות. תרגול התגובות. התמודדות עם הקושי להגיד "לא".

מפגש עשירי: סיכום ופרידה.

מטרות: סיכום הפרויקט, מיפוי של "מעגלי התמיכה" האפשריים במקרה של פגיעה. פרידה מן המנחים/ות.

במשובים שהמנחים והמנחות מחלקים לילדים בסוף הסדנאות, מתבקשים הילדים לכתוב מה הדבר הכי חשוב שהם למדו מן המפגש היום.

בסדנאות העוסקות בנושא "זכותי על גופי" ומניעת אלימות מינית, נחשפים הילדים לסיטואציות שונות בבית, בחיי המשפחה ובמסגרת בית-הספר, ומקבלים כלים להתמודד איתן. המנחים דנים עם הילדים בתגובות האפשריות השונות למצבים אלו: מתי זה בסדר, מתי להיזהר, כיצד לקחת אחריות, מתי צריך לספר לאדם מבוגר ולבקש עזרה ואיך לעשות זאת.

פעמים רבות הילדים משתפים את המנחים בהתלבטויות שיש להם, בקשיים, במקרים שקרו להם, דברים שלא העזו לשאול עד שניתנו לזה המקום המיוחד והלגיטימציה לספר, ולא לשתוק. נושאי המפגשים שאנו מציעות לילדי ביה"ס היסודי:

מפגש ראשון: היכרות, בירור ציפיות ו"חוזת עבודה".

מטרות: היכרות בין התלמידים למנחי התוכנית. הבנה שיש הבדלים בין בני לבנות, בעיקר מבחינה פיזית, ועם זאת יש הרבה דמיון ביניהם.

מפגש שני: להיות בן, להיות בת...

מטרות: לזהות את התפקידים הסטריאוטיפיים המצופים מבנים ובנות. לאפשר תנועה וגמישות בתפיסה הסטריאוטיפית.

מפגש שלישי: האם בנים יכולים לענוד תכשיטים, ובנות לשחק כדורגל?

מטרות: לפתח ראייה ביקורתית כלפי תוצרים תרבותיים (סלנג, טלנובלה, פרסומות ומשחקים), לפתח ראייה ביקורתית כלפי המציאות היומיומית של הילדים.

מפגש רביעי: אז מי רוחץ כלים היום?

מטרות: לבחון בעין ביקורתית את חלוקת התפקידים בבית, מה מצופה מכל אחד מבני המשפחה. לפתח ראייה ביקורתית כלפי המציאות היומיומית שלהם. סיכום של נושא שוויון בין המינים.

מפגש חמישי: זכותי על גופי.

מטרות: להבחין בין זכויות בסיסיות שיש לילדים לבין צ'ופרים שנותן עולם המבוגרים.

אנו יודעות כי המטרה הראשונית הושגה - העלאת המודעות לקיומה של האלימות המינית וכיצד אפשר להתמודד איתה. ברור לנו כי זאת רק ההתחלה. יש לקוות כי המערכת הפורמלית תדע להפנות משאבים מסוגים שונים להמשך התהליך, אשר לו חשיבות קריטית בעיצוב חיי הילדים וחיי כולנו.

תשובות אופייניות במפגש בנושא שוויון הן: "יש הבדלים בין בנים לבנות במובן אחד, אבל הם גם שווים", "בנות יכולות להיות אמיצות וגיבורות", "בנים ובנות יכולים לבחור מה לעשות בחיים". תשובות אופייניות במפגשים בנושא "זכותי על גופי" ו"נורות אדומות" הן: "אסור לגעת בי בלי רשות", "למדתי על האיברים הפרטיים שלאחרים אסור לגעת בהם כשאני לא מסכים", "יש לי זכויות וגם לאחרים", "למדתי על הנורות האדומות שעוזרות לי לשמור על עצמי". תשובות שקיבלנו לאחר מפגש בנושא סודות: "תמיד חשבתי שחייבים לשמור סוד, אבל היום גיליתי שיש סודות שצריך לספר", "אפשר לספר להורים ולמורה כשקורה משהו רע", "למדתי על ההבדל בין סוד טוב לסוד רע".

כמו בכל פעילות חינוכית, גם כאן אפשר להסתכל על ההישגים המידיים ועל הפירות לעתיד לבוא. מפגש עם ילדים בגילאים האלה הוא מורכב ועדין. בזכות המשובים

"שנות" - עבודה עם נערות בסיכון

חיבל שטיינר

הכותבת היא רכזת חינוך במרכז הסיוע "תאיר"

איור: ישי מישורי

הסדנה נמשכת בדרך כלל ארבעה עד שבעה מפגשים, זמן יחסית קצר שבו המנחה והנערות עוברות ביחד ממצב של חוסר אמון כמעט מוחלט אל יצירת מקום בטוח לדיבור. במקרה אחד למשל, בהוסטל, המפגש הראשון התחיל במשפט "למה מי אתן שאני אספר לכן משהו? אפילו לאמא שלי אני לא מספרת כלום...", ואילו המפגש השביעי הסתיים במשפט "אני יודעת עכשיו שנוצלתי, אבל אני מרגישה הכי שווה בעולם".

אנחנו יודעות עכשיו, שבהתחלה התאווינו לקטוף את הירח מהשמים כדי לתת אותו לנערות, אבל תוך כדי ההליכה איתן הבנו שהכוכבים שאנחנו אוספות בדרך הם ניסים של ממש לאור הקשיים העצומים שלהן בכל החזיתות בהן הן מתמודדות.

אנחנו שם, בהתמדה, בשבילן. לא מוותרות להן ולא מוותרות עליהן.

אנחנו מדברות איתן על פרטיות, דבר שחלק מהבנות לא זכו לקבל מעולם, שהיא אבן יסוד חשובה בבניית העצמי ובבניית הגבולות להגנה על עצמי.

מדברות איתן על מקומן בעולם כנשים, על הדיאלוג שלהן עם גברים.

מדברות על גבולות, איך הן יוצרות ובונות ושומרות עליהם.

מרכז הסיוע "תאיר" מעביר מזה כארבע שנים סדנאות סיוע והעצמה לנערות בסיכון. עבור נערות אלו, הנמצאות על הגבול הדק שבין העולם הנורמטיבי לעולם העברייני, יכולות הסדנאות לעשות את כל ההבדל בין שקיעה בעולם העברייני ובין שיקום חייהן והתערותן בקהילה. לפניכם סקירה קצרה של הפעילות וגם מסקנות לעתיד.

בארבע השנים האחרונות עשו מנחות החינוך של מרכז הסיוע "תאיר" עבודה רבה בקרב נערות. במהלך השנתיים האלה פגשנו נערות במועדונים של שירותי הרווחה, בהוסטלים ובפנימיות. הכותרת "נערות בסיכון" מקובלת לתיאור נערות שנמצאות על הגבול - בין העולם הנורמטיבי לעולם העברייני, בין היותן חלק מהמשפחה, הקהילה והחברה לבין היפלטות מהן. אלה נערות החסרות חלק גדול מהכישורים הנדרשים כדי לחיות בתוך הנורמטיבי: לקבל החלטות, לשמור על בריאותן ועל ביטחונן הפיזי, להתפתח וללמוד, לרכוש השכלה ומקצוע, להקים משפחה ולהיות אמהות בעצמן. הנערות האלה נמצאות בסיכון גבוה מאוד גם בהקשר שבו אנו עוסקות בסדנאות שלנו - הטרדה, תקיפה, ניצול והתעללות מינית. במהלך העבודה עם הנערות עלו בנו תובנות רבות על התקשורת בינינו לבינן, על הציפיות שלנו מעצמנו ומהן, ומה בכלל ייחשב להישג - שלנו ושלהן - כאשר אנו נפרדות מהן.

מדברות על סודות ועל איך הם מזיקים מבפנים, כמה חשוב לשתף ולהיעזר, להימחק.

אנחנו מדברות איתן על תקיפה מינית, הטרדה ניצול והתעללות.

אנחנו מגלות להן שיש בעולם אמפתיה, קודם כל שלנו אליהן, אחר כך בתוכן אל זולתן והכי חשוב, בתוכן אל עצמן. גילוי היכולת שלהן לתמוך ולהימחק הוא מרכיב מאוד חשוב בסדנה.

דינה, שהנחתה קבוצת בנות אשר לומדות בתיכון מקצועי (שרוב התלמידים בו הם בנים), מספרת: "קשיים עצומים במשמעת, אלימות וחוסר אמפתיה אפיינו את הקבוצה כבר מהרגע הראשון. הנושא הקשה איתו התמודדנו הביא לאימים ולאגרסיביות מצד הבנות, שגרמו לי לתחושת חוסר ביטחון לגופי שלי. מה שעורר את התחושות הקשות היה העלאת אחד מה"מיתוסים" של התקיפה המינית, כיצד נשים מתלבשות ומתנהגות והאם יש לזה קשר לאלימות מינית. תוך כדי הדיון, הנערות הפנו אצבע אל אחת מהן, קראו לה "זונה" ונהגו כלפיה בתוקפנות רבה. אחרי רגעים קשים מאוד של בכי וכעס, חשפה אותה נערה את סיפור התקיפה שעברה, ואז התחילה לצמוח אמפתיה והחלטה משותפת שלהן להתלכד ולתת יד אחת לשנייה. זה היה תהליך מאוד קשה. במפגש השלישי מתוך החמישה, עדיין לא חשבתי שיש סיכוי וכמעט שהתייאשתי. ובכל זאת הגיעה התפנית, והחל מתפתח תהליך שעלה על כל ציפיותיי. שתי נערות חשפו סיפורים קשים, נוצרו ביניהן קשר והבנה, ואני מאמינה שדבר זה יאפשר להן לחלוק את קשייהן גם בעתיד".

עבודתנו נעשית בשיתוף פעולה צמוד עם הצוותים החינוכיים במוסדות השונים. לדברי אחת העובדות הסוציאליות אשר עובדות עם הנערות, לאחר הסדנאות ניתן להרגיש בבירור בשינוי אצל הנערות. השינוי מתחיל בידיעת החוקים הנוגעים לזכויותיהן, ומגיע לשינוי מחשבתי, לתחושת הזכות שלהן על גופן ועליית ערכן העצמי בעיני עצמן, עם הביטחון העצמי המתלווה לכך. לדבריה, עצם החשיפה לתכנים העלתה את רמת השיתוף, את רמת המעורבות שלהן לנעשה סביבן ואת רמת המוטיבציה להיעזר באנשי מקצוע.

מסיכומי הסדנאות עולים מספר דברים: ההתחלה מורכבת ומאוד הדרגתית. תוך כדי המפגשים ישנה התקדמות מרגשת ביכולת שלהן לדבר על החוויות הפרטיות שהן עצמן עברו, כמו גם ביכולת שלהן להתבונן בחוויות של חברותיהן ללא ביקורת. הן מגלות את כוחה של האחוה והסולידריות הקבוצתית.

גם הבנות אשר השתתפו בסדנאות העידו כי עברו תהליך של שינוי בזכות הסדנה. הן למדו שיש להן לאן לפנות אם הן רוצות לדבר או אם מישהו פוגע בהן, וניכר בהן תחילתו של ביטחון עצמי והכרה בערך עצמן, ובזכותן להביע את דעתן. אין ספק שהתהליך הוא ארוך, אך דבר אחד עולה בצורה ברורה בכל סדנה ובכל פרידה מקבוצה: תמיד ישנה התקדמות, בין אם היא בניואנסים, בין אם היא גדולה ומשמעותית בהגדרת הזהות העצמית של הנערות. נוכחותנו מאפשרת את השינוי. תחושה זו היא מה שנותן לנו את הרצון והכוח להמשיך, ההבנה כי נגענו בחיים של הנערות האלה ומשהו שם השתנה לטובה - בהן, וגם בנו.

ה ש ק ט ה מ ד מ ה

פיידא נערה־אבו דבאי

הכותבת היא עובדת סוציאלית, רכזת היחידה לשינוי חברתי במרכז סיוע נצרת, עמותת נשים נגד אלימות

איור: אוהד שמר

פרויקט העלאת המודעות לנושא תקיפה מינית בבתי הספר, אשר מתבסס על חינוך לשוויון בין המינים ולכבוד הדדי. נושאים אלו אינם מתקבלים בברכה בחברה הערבית ולא קל להעלות אותם על סדר היום, אך היום נשמעים יותר ויותר קולות הקוראים לשינוי חברתי, ומבקשים את עזרתם של ארגונים פמיניסטיים בקידומו של

נפגעות תקיפה מינית בחברה הערבית זכות למנה גדושה של סבל. על רגשי אשם, טראומה וסבל פיזי ונפשי נוספת בעיית קשר השתיקה סביב הנושא הרגיש בחברה שמרנית. פיידא נערה - אבו דאבי על פרויקט להעלאת המודעות לנושא תקיפה מינית בבתי הספר ועל ניצני השינוי.

שינוי זה במסודות חינוך ורווחה.

בעבר, לדבר על נושא כל כך רגיש ומכאיב היה דבר מאיים מאין כמותו. אני זוכרת את הקשיים שחוויתי בתחילת דרכי כמנחה בפרויקט העלאת מודעות בעמותת נשים נגד אלימות ואת ההתנגדויות וההכחשות לגבי כל מה שקשור בנושא תקיפה מינית. לאחר מספר שנים בהן הפרויקט מתקיים, היום אפשר לומר כי נעשה קל יותר לדבר על הנושא. לדוגמא, מנהל בית ספר מסוים, סירב לדון בתוכנית להעלאת המודעות בגלל שהנושא רגיש, ואילו שלוש שנים לאחר מכן, כאשר פנינו שנית לבית הספר, התוכנית התקבלה בברכה.

הכניסה הראשונית שלנו לבתי הספר לא הייתה קלה. חלק ממנהלי בתי הספר שאליהם פנינו התייחסו בחשדנות. חלקם לא ידעו להבדיל בין חינוך מיני לבין התייחסות לנושא הפגיעה המינית. הם התייחסו אלינו כאל פולשות המאיימות על השקט המדומה שיש בבית הספר, העבודה שלנו נתפסה ככזו הפוקחת את עיני התלמידים לנושאים שאסור לדעת ולדבר עליהם. כל

קורבנות תקיפה מינית עדיין נתפסות כאשמות, לפחות חלקית, במצבן, וסובלות מהשפלה ומהתנכרות. הן מואשמות בפגיעה בכבוד המשפחה, שהוא ערך מרכזי בחברה הערבית, ובמקרים של גילוי עריות הן אף נתפסות כמפרקות את משפחותיהן. הסובלנות של החברה הערבית כלפיהן קטנה מאד, בגלל קשר השתיקה סביב הנושא.

אלימות מינית הינה תופעה חברתית שמקורה באי שוויון בין המינים ובחברה הערבית, משום המבנה החברתי והמסורתי, אי שוויון זה קשה ומורכב שבעתיים. עם זאת, ניתן להבחין במשך השנים בשינויים חברתיים שמתבטאים, בין השאר, ביותר ויותר נשים הרוכשות תארים אקדמיים, עובדות ומתקדמות במסלולי הקריירה השונים. שינויים נוספים ניתן לראות בפעילות הרבה של ארגוני הנשים, המחזקים את הבסיס החברתי של אותן נשים החפצות בשינוי.

כדי להתמודד עם תופעת האלימות המינית, יזמה עמותת נשים נגד אלימות במרכז הסיוע בנצרת את

מה שקשור במילה "מין" - אסור. להתנגדות המנהלים חברה התנגדות מצד ההורים. בתי ספר, שלא רצו להיכנס לעימות עם ההורים, השתמשו בעובדה שאין הוראות ממשרד החינוך להכנסת התוכנית שלנו כתירוץ לסירוב.

עם פניות רבות של הורים, המודאגים מסימנים המופיעים בהתנהגות ילדיהם, ומתבקשים לתת מענה לשאלות רבות הקשורות בנושא תקיפה מינית.

במחקר שערכה ד"ר נאדרה שלהוב-קבורקיאן מהפקולטה למשפטים וקרמינולוגיה באוניברסיטה העברית בשנת 2002, מחקר

לאור כל הקשיים, פיתחנו תוכנית ייחודית בגישה מערכתית, אשר פונה לשלוש אוכלוסיות יעד: הורים, מורים ותלמידים, במטרה לתת לגיטימציה לפרויקט ולהפחית את החרדה ואת הפחד מלדבר על הנושא, בנוסף לצורך בהעלאת מודעות בכלל האוכלוסיה הערבית ולא רק בקרב תלמידים. הסדנאות עם ההורים עסקו במגוון נושאים: תקיפה מינית, מאפיינים נפשיים ופיזיים, סטריאוטיפים, תקשורת בין ההורים למתבגרים/ ות וכמובן, גורמי הטיפול בתופעה. שיתוף הפעולה בסדנאות המיועדות להורים התפתח באופן משמעותי ממפגש למפגש. ראשית היו אלה ארבעה הורים, אבות ואמהות, ששיתפו פעולה עם הנושא המורכב, והיום מגיע מספרם לעשרות. השינוי לגבי המקובלות החברתית של נושאים אלה הוא תוצאה של עבודה מערכתית רחבה, המשלבת אידיאולוגיה ותפיסה פמיניסטית כמו גם הבנה של צרכי הקהילה, ולכן כיום אנו עדים ליותר ויותר פניות מבתי הספר בבקשה לשיתוף פעולה.

בשיתוף עם מרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בצנרת. המחקר התבסס על נתונים אשר נאספו במהלך סדנאות שעברו נערות בבתי ספר שונים בצפון הארץ. צוות המחקר, שהורכב כולו מנשים, נזקק לשיטות בלתי שגרתיות כדי להיכנס לבתי הספר. עם כניסתן גילו החוקרות כי לפני ביצוע המחקר בקרב הנערות הצעירות (כמעט כולן עירוניות ממשפחות מבוססות), יש ללמד אותן מושגי יסוד אשר אינם נלמדים באופן שוטף בבתי הספר.

במחקר התברר כי 13% מ-628 הנערות הערביות בגילאי 14-16 שהשתתפו במחקר, היו קורבן לתקיפה מינית וגילוי עריות. מחקר זה אפשר לנו להעמיק ולשכלל את עבודת החינוך וההסברה שאנו עושות בבתי הספר ובאמצעות פיתחנו כלים להתמודדות עם נושא תקיפה המינית.

בסקר שערכה עמותת נשים נגד אלימות בשנת 2006 על עמדות בנוגע למעמדה וזכויותיה של האישה הפלסטינית בישראל התברר כי 36.8% מהמשתתפים גילו הבנה להכאת אישה אם היא אינה מטפלת בילדיה. מצד שני 65.7% ממשתתפי הסקר תמכו בפנייה לעמותות פמיניסטיות במקרה שהאישה חווה אלימות, לעומת 33% שתמכו בפנייה למשטרה. מהסקר עולה כי החברה הפלסטינאית בישראל עוברת שינויים חברתיים בהקשר למעמדן של הנשים, אך עדיין הדרך לשינוי משמעותי ארוכה. ישנו אמון בארגונים החברתיים והפמיניסטיים יותר מאשר בממסד (המשטרה...).

אחוז הפניות למרכז הסיוע עולה משנה לשנה, לשמחתי ולצערי. אנו עדים, בחברה הערבית, לשינויים חברתיים ואישיים משמעותיים ביותר ביחס לנושא תקיפה מינית. פניות רבות מגיעות לאחר סדנאות שאנו עושים בבתי ספר ועם קבוצות נשים. התפתחות מעניינת בארבע השנים האחרונות היא הצלחתנו בשילוב מנחים גברים בסדנאות העלאת מודעות בבתי הספר, המהווים מודל חיקוי חדש לנערים, ומאמתים את הגישה שלנו הרואה את המאבק באלימות כמאבק חברתי כולל של גברים ונשים גם יחד.

הדרך קשה וארוכה, אך מעודד לגלות כי בשיתוף פעולה עם המערכות השמרניות הקיימות, אפשר לגרום לשינוי, בנושא תקיפה מינית בפרט ולקידום מעמד האישה בחברה הערבית בכלל.

המנחים של פרויקט החינוך כמו מרכז הסיוע עצמו מהווים כתובת מקצועית לשאלות ולהתלבטויות הקשורות לנושא התקיפה המינית, לא רק לנערות ולנערים אלא גם לאנשי מקצוע ולהורים. אנו מתמודדים

בתי הספר מגישים לבגרות, הפורנוגרפיה מתחבא

כיצד מעצבים מסרים תרבותיים וחברתיים את ההתנהגות המינית ואת תפיסת העצמי של בני נוער? על רלוי במאמר על חוויות אישיות וקולקטיביות במערכת החינוך אל מול תעשיית הפורנוגרפיה

יעל רלוי

הכותבת היא פעילה בתחום זכויות נשים, בת 21, עוסקת בעבודה משפטית בהגנה על זכויות מהגרי עבודה ופליטים

איור: יפעה מיטלמן

הספר, ברחוב, בבית, באוטובוס ובכל מקום. אלה לא היו מפלצות שקפצו עלינו בפניה חשוכה. הם היו בני אדם נורמטיביים לחלוטין שפשעו נגדנו בתוך הסביבה הנורמטיבית. חשוב לי לומר – מה שעבר עלינו לא היה נדיר כלל.

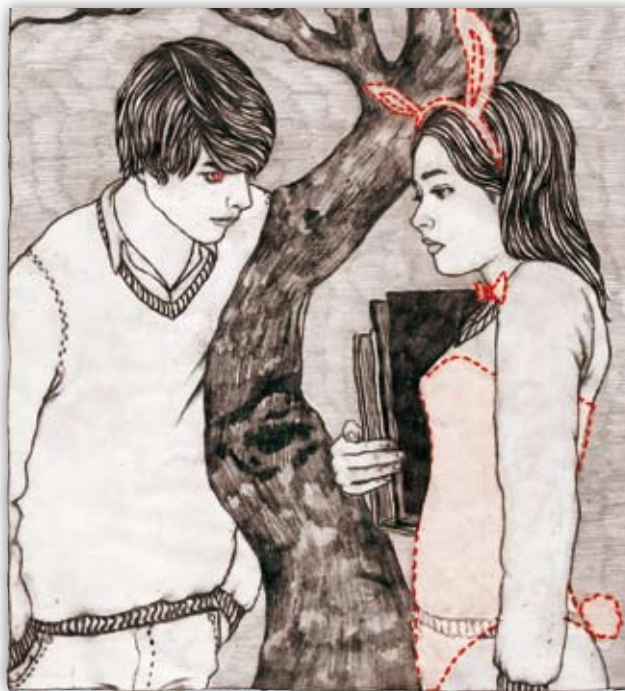
כולנו מקבלות הערות ושתיקות ברחוב, כולנו מקבלות ליטוף על התחת כשאנחנו מגיעות לחטיבה – וחושבות כמובן שאנחנו אמורות לחייך ו"לא לעשות עניין", כולנו הסכמנו כי צריך, כולנו הכרנו את "המורה המטרידן" ואף אחת לא אמרה על זה מילה, כולנו ראינו את הילדה-נערה, בכל שכבה, שהייתה "המזרן של", שלפעמים אף סרסרו בה. והתרגלנו.

הפוגענות המינית מלווה אותנו מגיל צעיר אשר יורד בהתמדה ככל שהשנים חולפות. בהיותה יומיומית

כל כך, פוגענות זו מכניסה אותנו למצב של אדישות וחוסר יכולת לעמוד מולה, שכן כל תגובה שלנו נתפסת כמוגזמת או לא לגיטימית. אנחנו מפנימות את הפוגענות המינית כהתנהגות נורמטיבית וסבירה. הנערה הממוצעת אינה חשה פגועה כשקוראים לה "כוסית", להיפך, אולם כשהיא נמצאת בינה לבין עצמה וכשהיא עוברת במסדרונות בית ספר, היא לא

הילדות המאוחרת ותקופת הנעורים הן השנים הקריטיות ביותר מבחינת התגבשות הזהות, ההתנהגות המינית והמיניות. אלה מושפעים מערכים וגורמים שונים, המעצבים עמדות חברתיות שליליות הקושרות את הגברים לדימוי כוחניות ואת הנשים לדימוי נמוך של חולשה ונחיתות מינית.

מערכת החינוך ממלאת תפקיד כבד משקל בחיי כל אדם בחברה, אך היא ניצבת רפה וחסרת אמירה אל מול גורמים אלה. תפקידה של מערכת החינוך הוא לשמש בלם להשפעתם, באמצעות שיח מעמיק על מיניות, שיאפשר לנערים ולנערות להתמודד באופן שיוויוני ובריא עם נושא זה על כל גווניו. קיומו של שיח זה הוא משמעותי מאין כמוהו בבניית הזהות ובהתעצבותה.

בגילוי לב, אני רוצה לספר על החוויה הזו, חוויה שמלווה אותי עוד מאז היותי נערה צעירה. החוויה המיניאשת הזו, החונקת הזו, חווית הכלא; כנערות, אנחנו עוברות את כל שנותינו בחטיבת הביניים ובתיכון בלי להבין שהחוויה האישית היא גם קולקטיבית בצורה מבעיתה. בתור נערה נחשפתי לשרשרת מקרים של אונס, תקיפות והטרדות שעברו חברות שלי ועברתי אני, בבית

יכולה שלא להתעסק במחשבותיה ובמעשיה ב'תפקיד' שעליה לגלם - מושא נצפה של תשוקה מינית, הרבה מעבר לכל תכונותיה האחרות. הווייה זו נכפית על הבנות באופן שגרתי כל כך, עד שכבר בגיל ילדות הן מתחילות להתעסק במראן החיצוני ובדיאטות. הנערה שבויה בהווייה הזו והיא מתמזגת בתודעתה.

כולנו נמצאות מאחורי סטטיסטיקות ה"אחת ל...". חברותיי ואני השתדלנו לתמוך זו בזו, למשוך הלאה, מתחת לאדמה, בגיהנום הזה, הנסתר תחת מעטה כבד של שתיקה. התפוררויות השתיקה מסביבי, שחשפו את המציאות האכזרית הזו, היו נדירות, נדירות מדי; אין דבר יותר קשה מהדיפת המשקולת הכבדה שיושבת על החוויות הללו, ו'דיבור' החוצה. אך חברותיי ואני חוללנו מעשה מהפכני בכך שהעזנו לדבר, להשמיע קול. זכינו בכמה רגעי תעוזה.

גם היום, אבל במיוחד כנערה, אלו היו מטענים קשים מנשוא. קשה לתאר את תחושת שברון הלב שחשתי אז, והנה אני חשה שוב עכשיו, כשהבנתי כמה המעגל הזה רחב, כיצד האלימות הזו לא פסחה אף לא על נפש אחת. לב פצוע, שבור, קשה לו להילחם. על התעודות שלנו לא היה מוטבע "נפגעת תקיפה מינית", גם לא על המצח. אולם החוויות האלימות הללו וחומתן ממשיכות ללוות אותנו כחלק מהווייתנו בכל שלב בחיינו ובכל מערכת יחסים שאנו נמצאות בה.

זהו הכלא.

זהו מטען שעולה על גדותיו ועומד להתפוצץ. אך המטען הגדוש הזה לא מתפרץ החוצה אלא נדחס פנימה. הוא נדחס פנימה באמצעות טבעת הכלא השנייה - טבעת של שתיקה. טבעת הכלא השנייה היא הסביבה הכללית, היא גם בית הספר ומערכת החינוך הרפה וחסרת האמירה, השותקת. טבעת זו עוטפת את הכלא הפנימי שנבנה בתוכנו ואינה

מאפשרת לנו לפרוץ את חומותיו. ואנחנו שוב שותקות. כיום נשים הן הקורבנות העיקריים של חלוקת התפקידים המגדרית והמינית, אך זוהי חרב פיפיות שחודה פוצע גם את הגברים בצורה משמעותית. נערים גם הם כלואים בתוך התבניות המיניות שהשיח הנוכחי על מין מבנה. נערים נחשפים מכורח הנורמה למין, או לאלימות

במסווה של מין, עוד הרבה לפני שהתחילה להתפתח אצלם מיניות עצמאית או כלים ראשונים של ביקורת וסינון, שיאפשרו להם להתמודד עם מה שנחשפו אליו. הנורמה מטילה עליהם חובת חניכה - "אתה לא גבר עד שלא ראית סרט פורנו", "כבשת" ו"זיינת כוסית". תואר הגבריות כמו מותנה בהשתוקקות תמידית, הפגנתית, ואף בלתי נשלטת למין.

משום שהיא מסמלת לכאורה את "השיח החופשי" הראשון על מין, הפורנוגרפיה הפכה למכתבת המיניות העיקרית. הפורנוגרפיה מציגה את מיניות כמותקת מהווייה אנושית הכוללת, וכן יוצרת קשר מידי בין מין ובין כוחנות ושליטה. מדוע להכביר במילים "Teens never say no" "זונה מאולפת", "טרופות שפיך", "סקס תוקפני" ו"כפייה מינית" הם שמותיהם של כמה מהסרטים בוידאומט הקרוב לביתי. התוכלו להרגיש את כאבי?

הקשר בין פורנוגרפיה ואלימות מינית הוא כבר מזמן לא סמוי, וכבר מזמן לא עקיף. לצערי אינני מופתעת כשאני שומעת על מקרים של שפיכת זרע על פרצופה של נערה במהלך קיום יחסי מין, דחיפת ראשה מטה ושלא אקטים אלימים נוספים המועתקים בדיוק רב מן הפורנוגרפיה אל תוך יחסי המין.

נערות רבות הפסיקו להאמין שמין יכול להיות אחרת, הן חוות אלימות מינית באופן כל כך שגרתי ויומיומי עד שזו הופכת לנקודת מבטן על מהותו של המין. נערים רבים אינם מסוגלים להפריד בין כוחנות למין או לדמיין את חייהם ללא פורנוגרפיה. על פי תפיסתם, חובה עליהם לרצות מין, וזכותם המלאה להעיר, לגעת, לדרוש, ו"לזיין" או "לדפוק" כאוות נפשם, מתוקף היות הדבר "צורך בסיסי ובלתי נשלט" שלהם ומשום שאף אחד לא שלל השקפה זו מעולם.

האלימות המינית היא ככדור שלג המתגלגל במדרון תלול, היא מתרחבת ומחריפה ככל שהזמן עובר, וגרוע מזה - הופכת נורמטיבית. היא לא תיבלם מעצמה, וכל עוד לא ינקטו צעדים יזומים ודרסטיים על מנת לבלום אותה, היא תמשיך להחריף. את תפקיד הבלם ואת האחריות ליצירת מציאות שונה צריכה ליטול בראש ובראשונה

התהליך הזה יש לחשוף את הנוער למציאות העומדת מאחורי תעשיית המין - הזנות והפורנוגרפיה, תוך יצירת נקודת מבט ביקורתית וחדה על המחיר האנושי וההשלכות החברתיות של אלו.

מערכת החינוך מסוגלת ליצור מציאות שונה לנשים ולגברים, וזו היא חובתה.

חינוך למיניות שוויונית בתוך מערכת החינוך הוא הכרחי ליצירת בחירה ומחויבות חברתית הדדית של גברים ונשים, להתנערות משפת האלימות המינית ודפוסיה ולהחלפתם בשפה ובדפוסים שוויוניים.

בחברה של ימינו בני הנוער מסוגלים לקרוא לנער שנאנס "הומו" ולנערה שנאנסה "שרמוטה". נוער זה עבר תהליך של הפנמת מסרים פורנוגרפיים שאינם יוצרים הפרדה בין אלימות מינית ומין, לכן הוא חושב על אונס כעל מין, על הטרדה מינית כבדיחה, ועל אלימות מינית כלגיטימית.

לאור המסרים שהפנמו ולאחר שרבות ורבים מאיתנו חוו אלימות מינית על בשרם, לא ייתכן שבמפגש הטעון בין נערים לנערות מערכת החינוך לא תיגע באופן מקיף בתופעה קשה זו, ותסתפק בשיעורים המלמדים אותנו מה זה מחזור ואיך שמים קונדום.

מערכת החינוך. על אף מצבה המביש של מערכת החינוך, כוחה להשפיע על מקומה של האלימות המינית בהתנהגות החברתית הוא עצום. יתרונה של מערכת החינוך הוא בכך שהיא מלווה כמעט כל נער ונערה בישראל לאורך 12 שנים מחייו, יום יום, באינטראקציה מתמדת. זהו כוח אדיר.

ההתמודדות של מערכת החינוך עם נושא זה צריכה להיעשות באמצעות נשים וגברים מתוך המערכת שיוכשרו לכך או אלה המוכשרים לכך מחוץ למערכת. עליה לשקף לנוער את ההתייחסות שלו למין, לגבר, לאישה. עליה לצאת מתוך הכרה כי מין הוא דבר חיובי ומותר וכי הפורנוגרפיה איננה צורך - אלא ביטוי לצורך של האדם להיות חשוף למיניות ולהבין אותה כחלק מבייית זהותו. לכן, על מערכת החינוך לחשוף את הנוער לידע על מיניות, מין והנאה מינית תוך יצירת קשר לאנושיות - לרצונות, לרגשות - ובכך למעשה ליצור תפיסה בריאה של יחסים אינטימיים הדדיים ושוויוניים.

לצד זאת, הכרחי לתת מקום לשיח פתוח על אלימות מינית הסומך על האמפתיה שקיימת בכל אחד ואחת מבני ובנות הנוער. במהלך שיח זה, חשוב לשים דגש על גורמיה ושורשיה התרבותיים. בתוך

ניצוץ בעיניים וייאוש (אופטימי) בלב

אורנה דונת

הכותבת היא רכזת החינוך וההסברה במרכז הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית - השרון

איור: נועה ארמן

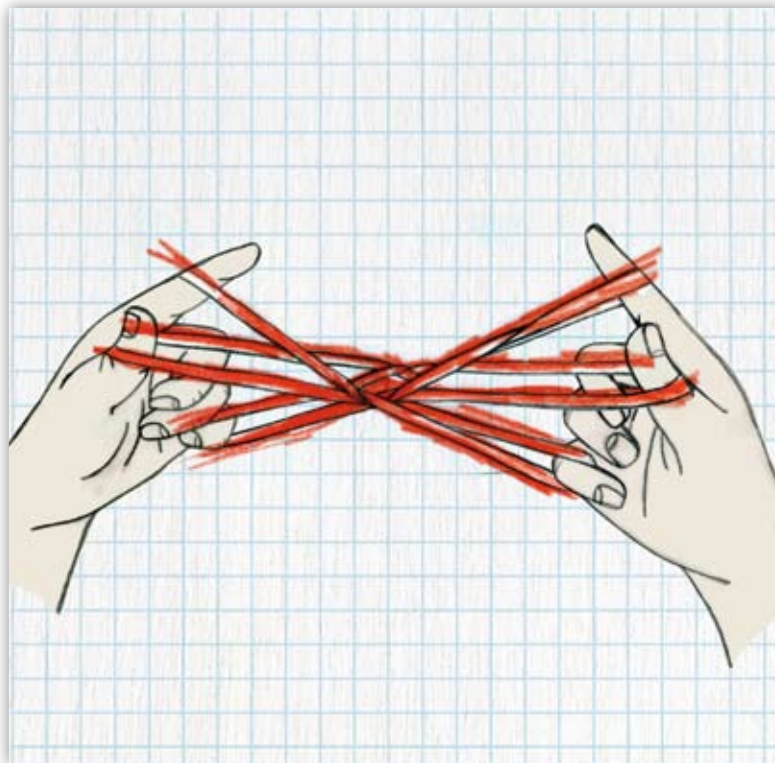
מתרחשים בין אנשים מוכרים, ופגיעות מיניות רבות מתרחשות על-ידי בני-נוער בינם לבין עצמם - ניתן לשנות את המציאות האלימה בה אנו חיים, וקצה החוט בפקעת הסבוכה של מציאות מכאיבה זו נמצא בחינוך.

כשתלמיד חטיבה באזור השרון כותב במשוב סיום הסדנה ש"עשיתי כאלה דברים והסדנה פקחה את עיניי" או "תמשיכו כך! זה עוזר לעם ישראל להחלים ממחלתו המינית" - כל אות המצטרפת לאות שלצידה, מבעירה ניצוץ בעיניים כי ייתכן שנצליח לפעול בכדי שהמציאות תהיה אחרת. כאשר מילה נצמדת למילה והמילים מצטרפות לכדי משפט המשולח כמו חץ מדויק ללב, מעזה להתרוצץ בראש המחשבה שיתכן

הגיע הזמן שהאדמה תרעד בעוצמה תחת רגליו אך נראה שאין סיכוי שזה יקרה בזמן הקרוב.

כרכזת החינוך וההסברה במרכז הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית באזור השרון, כל יום חדש של עבודה כרוך בטירוף מערכות שבין הרצון לשנות כאן ועכשיו - לבין ההבנה המפוכחת שמדובר בשינוי איטי, אם בכלל.

אינני יודעת אם אתם יודעים, אבל רבים מילדיכם משתתפים בסדנאות למניעת פגיעה מינית במהלך שנת הלימודים, בכל רחבי הארץ. הנחת המוצא של סדנאות אלה היא שכיוון שלפחות 85% ממקרי הפגיעה המינית

לעין, אך אולי בכל זאת מתרחשת רעידת אדמה בהילוך איטי, ואפילו היא מייצרת תנועה תת-קרקעית שלכאורה אינה מורגשת. עוד סדנה ועוד סדנה. צעדים קטנים ומדודים. חיוך חטוף על השפתיים הנמחק במהרה. התפכחות של

ובכל זאת ישנה תקווה ונצליח למנוע את הפשע המיני הבא ואת הריסתם של חיים נוספים. לרגע אחד ניתן להישען לאחור בסיפוק, כי הרעדנו את האדמה וכי החזון הופך למציאות. במשך אלפית שנייה נמתח חיוך על שפתי העוסקים במלאכה הסיזיפית.

אך לאלפית שנייה בלבד, עד שהיאוש מתייצב במקום בו התעוררה התקווה, ומבצע חילופי משמרות.

יאוש אופטימי. מבט המתקש להמשיך ולהתבונן קדימה למרות שהמחזה הנשקף עכשיו, אינו יפה. זה כל מה שיש: מציאות אוקסימורונית של יאוש אופטימי, ובתוכה בפני ילד אחד, ילדה אחת, עשויה להיפתח בסדנה דרך עוקפת אסון, ובכך ננוחם. אולי.

מדוע ייאוש? משום שקהלת צדק. אין חדש תחת השמש. אולי יש תחושה שחמור יותר כיום תחת השמש, אבל חדש אין. כי אם בתום שעות של שיחה על יחסים ותקשורת בין בנות לבנים, נשמעת במסדרון בית-הספר קריאה "כל הבנות שרמוטות", אזי כל אות המצטרפת לאות שלצידה, נושפת על להבת התקווה שהוצתה אך לפני דקות מספר, והמילים המצטרפות לכדי משפט המשולח כמו חץ מדויק ללב מספרות סיפור של כוחנות: לא דיאלוג של כבוד הדדי והסתכלות בגובה עיניהם של בני-האדם, כי אם מחיקה, רמיסה ועצימת עיניים של עינוג עצמי בלבד, יהא המחיר אשר יהא. אין חדש תחת השמש. גברים נשים, נשים גברים. ותהום של פגיעה והרס פעורה ביניהם.

ומכאן שכל שנותר הוא סימן שאלה גדול ומטריד: מה עוד ניתן לעשות?

התשובה שאני נותנת לעצמי היא שאף-על-פי-כן ולמרות הכול, צריך פשוט להמשיך ולעשות משום שהרמת ידיים

משמעה הצהרת אבדון. אין בידינו הפריבילגיה להפסיק לעשות משום שגם בתהומות היאוש ובין הלהבות שקבות, משהו קורה. נכון שרעידת אדמה עוצמתית שתמוטט אלפי שנות היסטוריה של יחסים מגדריים כוחניים ומדכאים לא תתרחש בעתיד הנראה

יש עמם יחידות?

שרון מייבסקי

הכותבת היא מתנדבת במרכז סיוע ירושלים והדוברת לשעבר של איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל

איור: שירז פומן

לכולנו להתבטא בצורה חופשית, להביע עמדות מורכבות יותר, פחות שחור לבן, יותר ספקות ושאלות. ניסינו לבדוק יחד את אופי העיסוק שלהם במושגי מיניות ואלימות מינית, ועד כמה מושגים אלה הם נושאי שיחה בבית הספר.

יסמין: "כשנושא כזה עולה בתקשורת אז בטח שאני יותר ערה לזה ועסוקה בזה באופן אישי, נגיד כל מה שהיה בחיל האוויר. אם זה היה אונס או לא אונס אני לא יודעת, אבל זה העסיק אותי, מה זה אומר כשקורה דבר כזה... אני חושבת שמה שהיה שם בעצם הוא לא אונס, מצד שני, אני לא ממש יודעת מה קרה שם. אני כן חושבת שהיה שם ניצול מסוים. זה מזכיר לי איזה מקרה שהסתובב בבית הספר שלי לפני כמה שנים, על איזה מורה אחד שהיה לו רומן עם אחת התלמידות שהייתה, כנראה, מאוהבת בו נורא וכולם ידעו מזה ואף אחד לא עשה שום דבר".

יעל: "כן, ברור שהוא ניצל אותה. גם אם הוא לא אנס

בני נוער משוחחים על אלימות מינית, על מיניות, על מורים ועל תלמידים.

אמצע שבוע, חודש יולי, החופש הגדול. ישראל מציינת שבוע שני ללחימה בלבנון ואנחנו נפגשים לשיחה בנושא מלחמה אחרת, טרור אחר. אלימות מינית. שלוש נערות ונער אחד, בני 17, עולים לכיתה י"ב בבתי ספר שונים בירושלים. אינטליגנטיים, מודעים ולא מודעים, מתעניינים ומתעלמים.

בשנים האחרונות הזדמן לי, במסגרת המחלקה החינוכית של מרכז הסיוע בירושלים, להעביר סדנאות בנושאים אלה בבתי ספר שונים בירושלים, חטיבות ביניים ותיכון. פעמים רבות, השיחות נערכו בנוכחות מורה, מחנכת, יועץ. מטבע הדברים, שיחות מעין אלה מצונזרות יותר ועיתים לא מאפשרות לשמוע את הדברים "האמיתיים". השיחה שערכנו בסלון הפרטי של יעל (שמות המשתתפים בדויים), כאשר בית הספר נראה רחוק מאוד, אפשרה

למצוקות הנוגעות, ספציפית, לאלימות מינית. האם יש מענה, יש עם מי לדבר? הדעות חלוקות.

יסמין: "ממש לא!"

נעה: "אני חושבת שזה תלוי, זה הרי לא קשור רק למורה, זה קשור לבן אדם שבמורה, יש אנשים שזה באופי שלהם להציע עזרה מסוג זה ויש כאלה שלא".

עומר: "אני חושב שבבית הספר שלי יש אולי בן אדם אחד, מורה אחד שאולי יכול להתמודד עם דבר כזה".

יסמין: "טיפול בטראומה זה הכשרת רבת שנים".

יעל: "פשוט נראה לי שאין להם את הכלים, זאת אומרת, לא נראה לי שמשרד החינוך מעניק הכשרה בנושאים האלה, יכול להיות שהם חושבים שזה לא בסמכותם".

יסמין החליטה לעזוב לפני כשנה את בית הספר. למודת אכזבות היא מדברת על הסתרות והעלמת עין: "בבית הספר הקודם בו למדתי טאטאו הכול מתחת לשטיח. את הולכת לדבר עם מישהו והוא פשוט מפנה לך את הגב".

עומר מתמקד בסוגיית האכפתיות של צוות ההוראה: "לדעתי, יש מעט מורים שאכפת להם. יש מורים שאכפת להם, אבל הרוב באים לתת את השעות שלהם ולא אכפת להם".

יסמין: "השאלה אם זה התפקיד שלהם, אולי הם רק צריכים להגיש לבגרות?"

נעה: "לא נכון, מורה הוא איש חינוך. זה אומר להיות קשוב לתלמידים שלך, כאילו, אני חושבת שזה חלק מאוד חשוב ואולי הרבה מורים מופתעים בעצמם שהם לא יודעים איך להתמודד עם הנושאים האלה".

הם ממשיכים ומספרים על מקרים שקרו בבתי הספר שלהם, על מורים מטרידים, על בנות שהתלוננו ועל כשלים בטיפול הראשוני, גם כאן הדעות לא אחידות. נעה מסנגרת ומדברת על חובת דיווח, יעל הייתה מחפשת איש מקצוע מחוץ למסגרת הבית ספרית. אני שואלת על הציפיות שלהם מהמורים, מהמערכת:

יעל: "אני לא מצפה ממורה למתמטיקה. אני כן מצפה מהמחנך שלי שגם אמור להעביר תכנים שהם מעבר לתוכנית הלימודים".

עומר: "אני גם מצפה מהמחנכת או מהרכזת לפחות לנסות ולשים לב, כי אני יודע, זה קשה לשים לב. לפעמים

אותה ממש, ברור שדבר כזה לא אמור לקרות והנהלה אמורה לדאוג שדברים כאלה לא יתקיימו".

עומר: "למה את מתכוונת במילה ניצול? באיזה אופן הוא ניצל אותה, היא הרי שיתפה איתו פעולה, אהבה אותו אפילו?"

נעה: "ניצול ברמה של מורה שיש לו כוח מסוים על התלמידים שלו והוא לא אמור לעשות שימוש בכוח הזה".

פעם זה היה אחרת

סוגיות של ניצול מיני, כמו שאלת הגבולות בין המינים, הסכמה חופשית ופערי התנהגות מעסיקים אותם מאוד. לשאלה כיצד קובעים את הגבול, עונים כולם פה אחד: "לכל אחד יש את הגבולות שלו". אני מנסה להבין היכן עובר הגבול שלהם, מה הם המילים, הביטויים, ההתנהגות שלא יהיו מוכנים לספוג ממישהו אחר. סקרנית לשמוע האם הגיל הצעיר מאפשר להם להיות קלילים יותר כלפי ביטויים שהאוזן שלי אינה יכולה לשמוע.

עומר: "אני חושב שיש אנשים שמרגישים ש'כוסית' זה מחמאה עבורם".

יסמין: "זה תלוי, אם יבוא מישהו בגיל של אבא שלי ויגיד את זה אני אחשוב שהוא מגעיל ויהיה לי ממש רע עם זה, בן אדם בגיל של אבא שלי לא אמור להסתכל עלי ככה". **יעל:** "נראה לי שהרבה דברים השתנו מפעם, מצד אחד אנשים מרשים לעצמם יותר, אפילו במשפחות מדברים אחרת, הגבולות היטשטשו".

קשה שלא לחייך כאשר בני 17 אומרים "פעם זה היה אחרת". האם זאת הפרספקטיבה שלהם או של ההורים? **נעה:** "כן, אנחנו שומעים את ההורים שלנו מדברים וכנראה שפעם זה באמת היה אחרת, כי מבחינת ההורים שלי 'כוסית' זה מילה ממש מגעילה, אובייקט מיני, אבל..."

יעל: "וכל התקשורת והפרסומות, סרטים... הכול כל כך מיני, פעם זה לא היה ככה".

הבן אדם שבמורה

11 שנים במערכת החינוך, אלפי שעות הוראה, עשרות מורים - אנו עוסקים בשאלת הפניות של המורים

יסמין: "למה, אפילו הנאה של בת זה דבר הרבה יותר פסיכולוגי מאשר פיזי".

נעה: "לדעתי זה קשור בקשר ובאנשים".

יעל: "עובדה שבנים רוצים את זה אחרי יומיים או שבועיים ואצל בנות זה יכול לקחת הרבה יותר זמן".

נעה: "אני חושבת שהפער הזה בציפיות יכול להביא לאלימות בגלל שבירת הציפיות. יש להם ציפיות מסוימות ואם הן לא מתמלאות זה גורם לתסכול ומשם לאלימות".

לקראת סיום אני שואלת אותם לגבי העתיד. לאן אנחנו הולכים, לכן הם הולכים. אתם אופטימיים, אני שואלת ומקבלת גיחוכים ותנועות ביטול:

עומר: "אני לא רואה מקום לאופטימיות. לא בבתי הספר ולא בחברה בכלל. אף אחד לא באמת רוצה לדבר על הנושא הזה".

אף אחד לא, אני חושבת, לפחות ארבעה בני נוער, כן. גם זאת התחלה.

את הרי לא מכירה ילד ילד כמו שהוא... אבל לפחות לנסות, לגרום לתלמידים שירגישו נוח לבוא אלייך".

יסמין: "התחושה שלי היא שגם כאשר בית ספר מביא דברים כאלה הוא עושה את זה כדי לצאת לידי חובה. מצד שני, את צריכה להבין שבבית ספר כזה, כמו בתי ספר אחרים בירושלים שאני מכירה, יש כמעט 40 תלמידים בממוצע בכיתה. גם אם המחנכת היא 'סופר מחנכת' היא לא תמיד יכולה לשים לב מה קורה אצל כל אחד ואחד, מה קורה אצל בודדים בכיתה".

נעה: "אני לא מצפה ממורים לדברים כאלה, מקסימום אני מצפה דווקא מחברים קרובים שישומו לב לדברים כאלה. בעניין המורים, אני לא חושבת שזה קשור דווקא למחנכת אלא יותר לקשר אישי שנוצר עם איזשהו מורה, זה יכול להיות עם המחנכת אבל לא חייב, תלוי בבן אדם, תלוי בקשר של התלמיד עם המורה הספציפי".

עומר: "אני כן מצפה מהמורה המחנכת שתקדיש לזה זמן פעם בשבוע/שבועיים, שתפתח לנו אופציות ואנחנו כבר נבחר".

בלי הכללות בבקשה

סדנאות על אלימות מינית לא זכורות להם, שיעורים בחינוך מיני כן. השיחה נודדת לתפיסות המגדריות השונות אודות יחסי מין. לכולם מובן מאליו כי בנים רוצים את זה, בגיל מוקדם וכמה שיותר.

סוף סוף תמימות דעים ביחס למשהו, נשים מנגה וגברים ממאדים, בגיל חמש, בגיל עשר ובגיל 40.

הם רואים את הפער הזה בעיסוק המתמיד של בנים בפורנוגרפיה, במשיכה שהם רואים אצל בנות לעבר הרומנטי והרגשי, בטרמינולוגיה השונה.

יסמין: "אתמול דיברתי עם חבר טוב והוא אומר לי: אין בן שתציעי לו יחסי מין והוא יסרב".

נעה: "אני חושבת שזו הכללה מוגזמת".

עומר: "אבל זה ממש קרוב למציאות".

יעל: "רואים את זה, סטטיסטית, בנים רוצים את זה יותר מבנות!"

יסמין: "אפשר לראות ביחסי מין שאצל בנות זה משהו הרבה יותר רגשי".

נעה: "די, זאת הכללה ממש מטומטמת".

